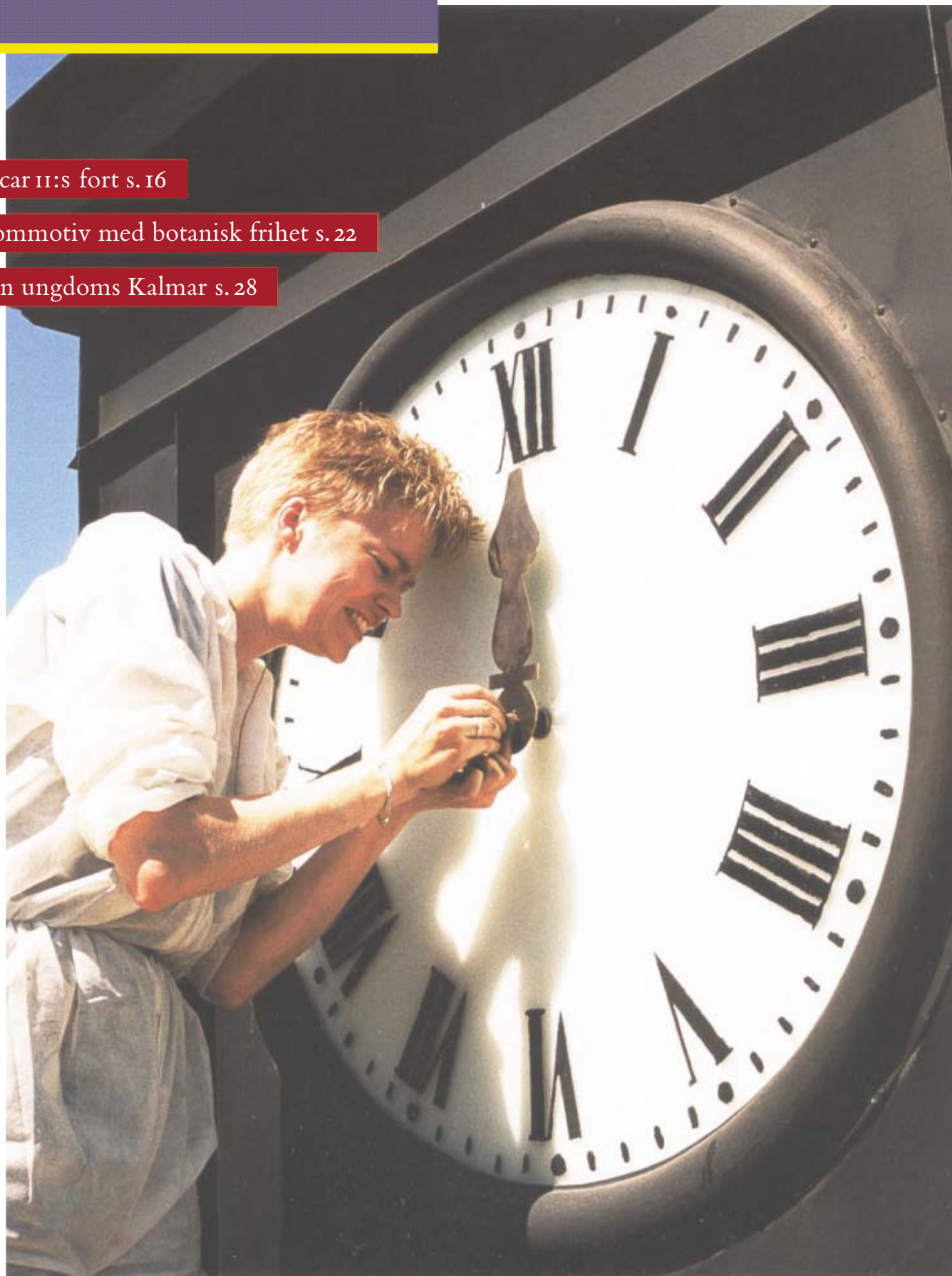

Oscar II:s fort s. 16

Blommotiv med botanisk frihet s. 22

Min ungdoms Kalmar s. 28

Innehåll

Ledare: Kvalitetssäkring och längre garanti _____	2
Att förvalta en kungsgård _____	3
En ambassad för två öre _____	10
Att få tiden att gå _____	15
Oscar II:s fort _____	16
Blommotiv med botanisk frihet _____	22
Min ungdoms Kalmar _____	28
Notiser _____	34
Ny ambassad centralt i Washington _____	36

Utges av Statens fastighetsverk
med fyra nummer om året

Postadress: Box 2263, 103 16 Stockholm
Gatuadress: Järntorget 84
Telefon: 08-696 70 00, **Telefax:** 08-696 70 01
E-post: kulturvarlden@sfv.se
ISSN 1104-845X

Ansvarig utgivare och redaktör:
Hans Landberg

Artikelförfattarna svarar för artiklarnas
innehåll. Endast artiklar signerade SFV
samt s. 2 uttrycker myndighetens åsikt.

Medverkande i detta nummer:
Christina Fagerström, Margareta Jonilson,
Kenneth von Kartaschew, Hans Landberg,
Helena Tallius Myhrman, Elisabeth Nore,
Hans Villius, Christer Wadelius.

Foto/Illustrationer:
Christina Fagerström 4b, 4c, 5, 6, 7, 9;
Torun Hammar 35; Leif Hansson 10, 11, 12,
13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21; Hans Landberg
15, 34c; Lantmäteriet 4a, Bengt Nordgren
3, 8, 30; Brita Nordholm 28, 29, 32, 33;
Michael Perlmutter 23, 24a, 27; Peter Steen
22, 24b, 25, 26; Tengbom arkitekter AB 36.

Omslag: Urmakare Anna Bredal
provar visarna till Östra kanslihusets tornur
på Skeppsholmen i Stockholm.
Foto Hans Landberg.

Produktion: Statens fastighetsverk
Layout och typografi: Marie Glase
Tryckeri: Trydells, Laholm

Prenumeration: Se sista sidan!

Kvalitetssäkring och längre garanti

Jag hoppas att de olika verksamheter som bedrivs i våra fastigheter har haft den framgångsrika sommar de är värda. Jag utgår dock från att konkurrensen från badstränderna varit hård. Oavsett väder är flera av våra gamla byggnader svårtillgängliga för personer med funktionshinder. Vi ser nu över våra fastigheter för att förbättra tillgängligheten i detta avseende.

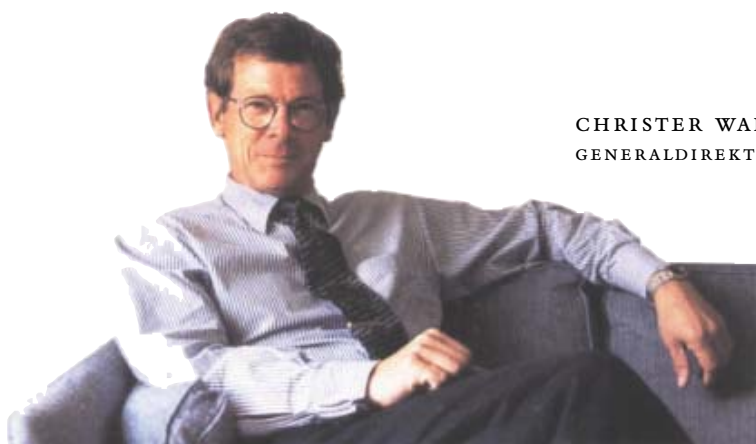
Sedan tidigare är verkets skogsinnehav certifierat enligt FSC och efter en längre tids arbete med miljöfrågorna har Fastighetsverket under sommaren blivit klart att certifieras enligt ISO 14001 och EMAS. Glädjen över att vårt miljöarbete nått denna milstolpe innebär dock inte att vi minskar på ambitionerna då det gäller dessa viktiga frågor.

I höst intensifierar vi arbetet med vårt kvalitetsledningssystem som ska leda till att vi vid årsskiftet 2003/04 också kan certifiera oss enligt ISO 9001 med syfte att säkra kvaliteten på hela vår verksamhet.

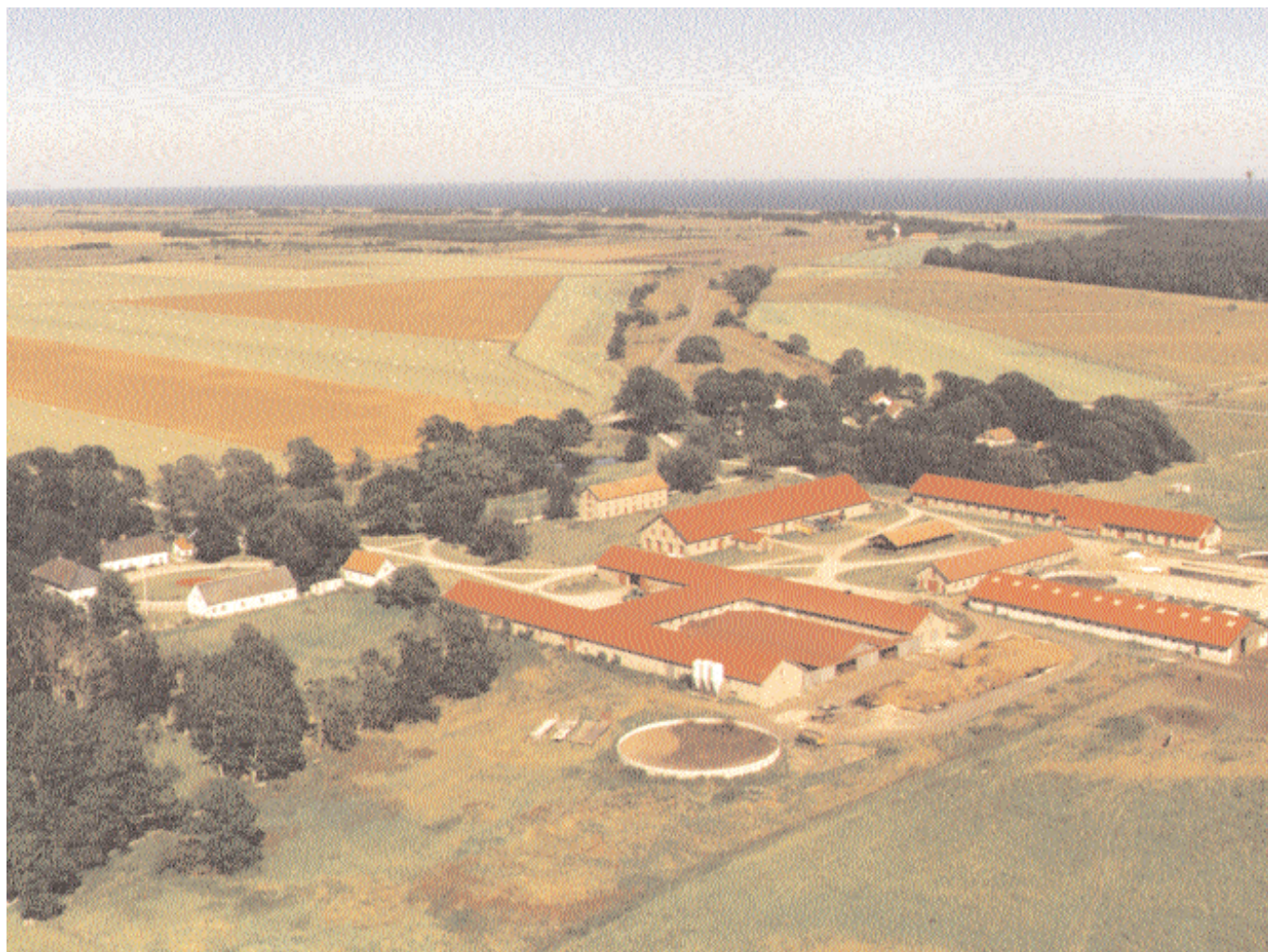
Byggbranschen har under det senaste året diskuterats inte minst mot bakgrund av de konstruktions- och miljöproblem som ett antal nya och även gamla hus har uppvisat.

Vi deltar aktivt i arbetet inom Rådet för byggkvalitet – BQR – och i Samverkansforum för statliga byggherrar. Rådet för byggkvalitet kommer under hösten att söka stöd bland sina medlemmar för att utreda möjligheter till förlängda garantitider i byggandet. Det är angeläget att byggherrar och fastighetsförvaltare tillsammans med andra aktörer verkar för att allmänt förbättra kvaliteten och att minska fel i byggandet. Förlängda garantitider är ett medel för att uppnå detta.

Jag är personligen övertygad om att de problem som branschen dras med inte i första hand beror på okunskap utan mer på tidspress, ekonomiska suboptimeringar av olika aktörer i byggprocessen och dålig konkurrens. Åtskilliga initiativ tas nu på olika håll för att öka förtroendet. Det är i sig positivt men det är också viktigt att vi på bästa sätt samordnar våra ansträngningar för att snarast möjligt nå ett bra resultat.

CHRISTER WADELIUS
GENERALDIREKTÖR

Att förvalta en kungsgård

OTTENBY, ÖLANDS SÖDRA UDDE

Ottenby kungsgård ligger i Ås socken vid Ölands södra udde – avgränsat i rummet men inte i tiden. Här känns landets religiösa, politiska och ekonomiska historia nära. Södra udden, som på kartan har formen av en dolkspets, med sin längd om en mil och bredd på fyra och en halv kilometer, har varit ett bebott och betat kulturlandskap ända sedan förhistorisk tid. Eketorps fornborg med ursprung i folkvandringstiden ligger bara en mil norrut och forn lämningar på själva udden visar religiösa kultplatser och gravfält från yngre järnåldern. På södra udden växte redan under vikingatid ett fiskeläge fram som utvecklades till marknadsplats för hela södra Östersjön.

Mellan kungsgården och fyrtornet på udden står Kungsstenarna. Det är två enorma kalkstenshällar som rests

Statens fastighetsverk förvaltar drygt 30 jordbruksegendomar och bland dem ett flertal kungsgårdar. Många har funnits i kronans ägo sedan medeltiden medan andra – som Ottenby – blev kronogods i samband med reformationen. Den traditionella markförvaltningen integreras här med de speciella hänsyn som måste tas till den kulturhistoriska miljön.

på högkant likt för- och akterstammen på ett skepp.

Enligt sägnen syftar namnet på två kungar ur uppländska Ynglingaätten och enligt den engelske köpmannen Wulfstans reseberättelse från 800-talet tillhörde Öland svearna. Bynamnet Ottenby tros innehålla mansnamnet Otame, där ett personnamn i förstavel sen kopplat till -by av ortnamnsforskningen anses tyda på uppländsk härkomst. En annan förklaring är att namnet helt enkelt betyder byn på udden – 'Uddenby'.

De 275 synliga anläggningarna på Ottenby gravfält talar för en rik bygd här under yngre järnålder. I dag ligger kungsgården med sina ladugårdar och hus strax ovanför den urgamla bosättningen.

Rosenkinds källa var en viktig punkt

på södra udden, där källan bevattnade en hagtorn av osedvanliga mått. Ernst E. Aren tror i sin bok om Ottenby från 1937 att Rosenkind med heligt träd och källan var kultplats under hedendomen, där också en ungmö – Rosenkind – vävdes in i myten. Trädet användes som sjömärke och sedermera 'gästbok' för höga herrar, och finns utmärkt på kartan från 1676. Om trädet och källan ansågs heliga hade man därtill hela Ottenby lund, där redan namnet indikerar offerlund.

Nydala kloster

Redan cisterciensermunkarna i 1100-talets Småland insåg troligen att det fanns poänger med stordrift. Efter sin första klosteretablering i Nydala år 1143 i Kronoberg, tittade man mot havet. Cistercienserna etablerade flera dotter-

kloster till Nydala, bland annat Roma kloster på Gotland, anlagt år 1164, i dag under Fastighetsverkets förvaltning. Munkar och nunnor behövde fisk för långa fasteperioder.

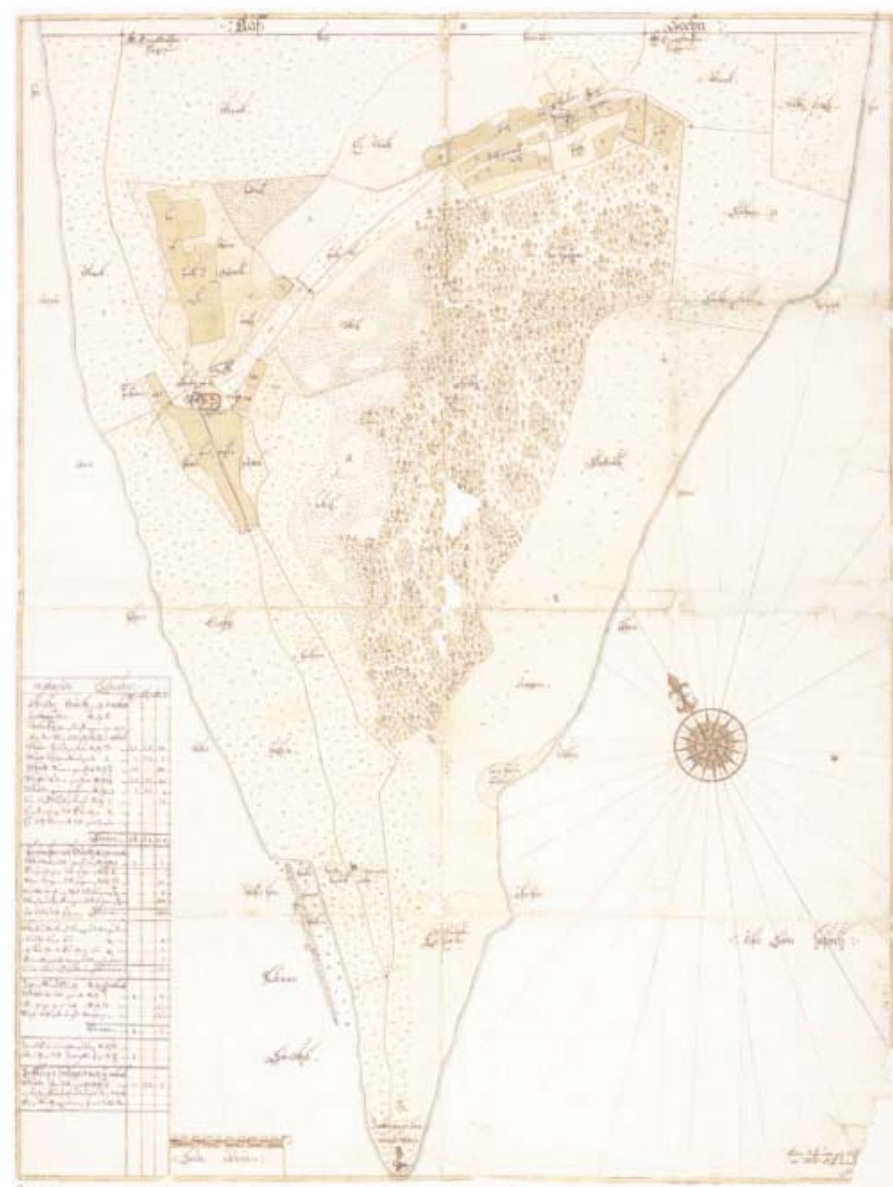
I Ottenby låg vid 1200-talets mitt flera mindre gårdar, men framför allt låg här ett viktigt fiskeläge med ett kapell helgat åt Johannes döparen. Fisket av sill, lax, ål och torsk var gott. «Till avhjälpande klostrets besvärande sillbrist» överlämnade biskop Henrik i Linköping enligt ett gåvobrev från år 1279 gårdar i Ottenby till klostret i Nydala. Arkeologiska utgrävningar av kapellruinen har daterat den till 1200-talet vilket stämmer bra med munkarnas ankomst, även om kapellet enligt traditionen skulle varit uppfört av fiskarna. Under kapellet har man funnit spår av bebyggelse som kan dateras till sen

Kungsstenarna vid Ottenby. Enligt sägnen syftar namnet på de väldiga kalkstensflisorna på två kungar ur Ynglingaätten.

Ett kors minner om S:t Johannes kapell vid det gamla fiskeläget Kyrkhamn. Fyren Långe Jan byggdes av sten från ruinen.

Kartan från 1676 visar kungsgården omgiven av norra och södra gårdet i övre västra delen. I norr löper stenmuren som ett svart streck från strand till strand.

vikingatid eller tidig medeltid.

Genom byte och ytterligare donationer, bland annat genom riddaren Johan Elefsson och hans dotter Kristina, mor till den heliga Birgitta, förvärvade Nydala ytterligare gårdar i Ottenby 1285 och 1293, för att snart bli ägare av hela den nuvarande kungsgårdens område. Ottenby ägdes av klostret fram till 1527 då byn liksom landets övriga kloster gods övergick till kronan i samband med reformationen.

Vid 1530-talet var Ottenby en by med 19 kronogårdar där bönderna betalade ränta till kronan i form av penningar och fisk.

Gustav Vasa låter 1544 anlägga ett «skäperij» med fåravel vid Ottenby och ger order om röjning för en god hage. Två till tre hundra engelska får ska utplaceras på Ottenbys marker och därtill ska byggas lador och «vältäckta och mossade fårhus».

Johan III:s hjortpark

Dovhjärtarna som i dag vilar på ängen vid Ottenby lund hör till en stam som

Fyren Långe Jan höjer sig över den flacka uddens fornlämningar och fiskarstugor och markerar inloppet till Kalmarsund. Innan fyren uppfördes 1785 var en mäktig hagtorn vid Rosenkinds källa länge sjöfararnas landmärke vid udden.

Johan III köpte in från England på 1570-talet till sin vid Ottenby anlagda jaktpark. En sådan sluten, från jordbruket avskild jaktmark, hörde till en europeisk furstes statussymboler.

Johan III inskränkte dock inte jaktmöjligheterna till vilthägnen, utan skärpte lagbestämmelserna för jakt på hög- och lågvilt till hela Öland. Jaktlagarna har satt spår hos ölänningen långt bortom dovhjortarnas avbildande på Ölands vapen. Den kungliga jaktparken upprätthölls mellan 1572 och 1801. Hjortstammen, som alltjämt tillhör ståthållarämbetet, har vid flera tillfällen räddats från att dö ut.

Den kungliga djurgårdsinrättningen och anläggningen av kronoschäferiet ökade ytterligare dagsverksskyldigheten för Södra motets bönder. Till den hörde att avbärga schäferiängarna, vilka än i dag slås för hand. Bönderna protesterade både mot påtvingade hårda dagsverken och förbudet att jaga eller bära bössa. Att mot dödsstraff inte kunna dryga ut hushållet med vare sig hög- eller lågvilt var en sak, ägornas

nedtrampade och avbetade grödor var en annan. Byalagen har vid kritiska tidpunkter dygnet runt haft beriden vakt som med facklor, skrik och skrån försökt hålla viltet borta.

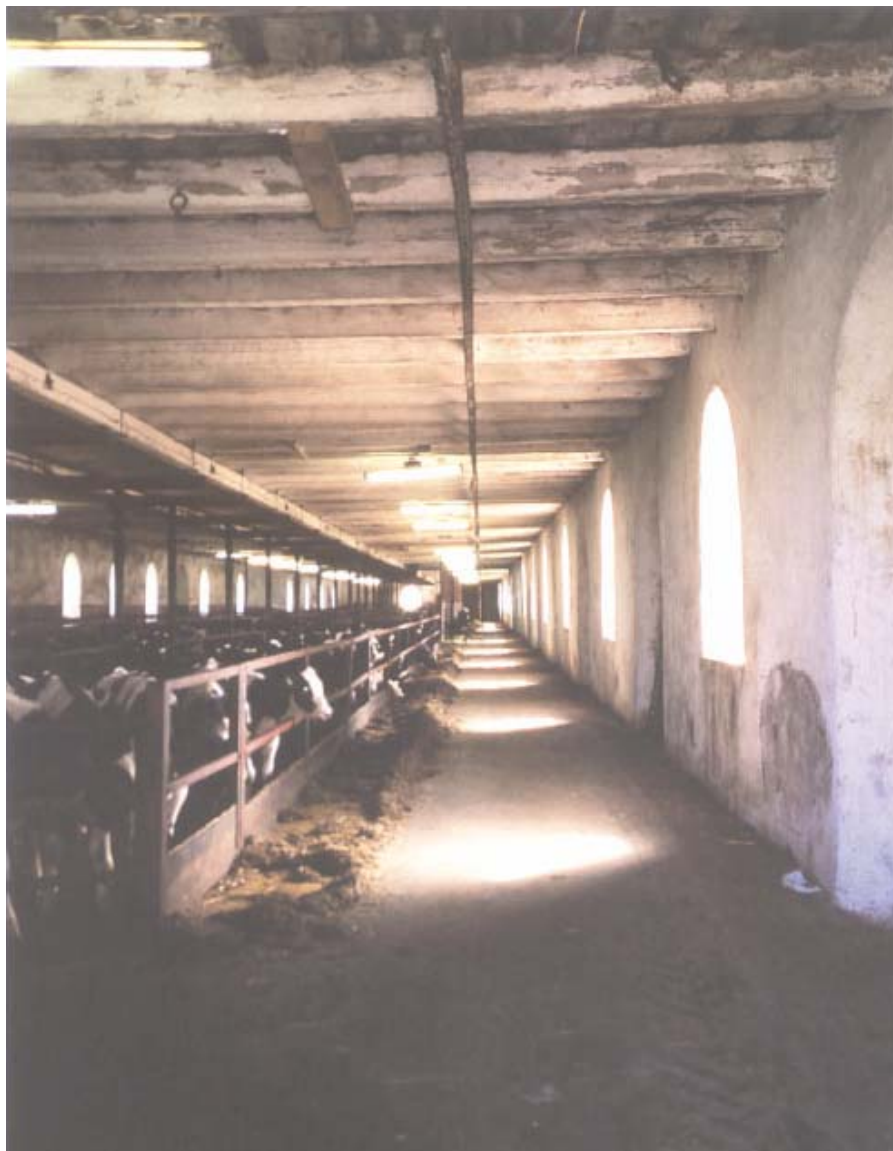
Inte ens den 4,5 kilometer långa och fyra alnar höga kalkstensmur, som Karl X Gustav år 1653 med dagsverkens hjälp lät uppföra tvärs över ön vid Ottenby, har kunnat göra något åt viltets framfart. Som tronföljare fick Karl Gustav Öland som förläning av drottning Kristina, vilken efter sin abdikation 1654 fick livränta från Öland av Karl X Gustav. Under sin tid på Öland, med säte i Borgholm, kom kungen att uppskatta ön och vidtog åtgärder – såsom muren – för att försöka förbättra levnadsvillkoren för undersåtarna.

Allmogens arbetsbörd för Ottenby kungsgård och djurgården minskade dock inte. Kopplat till andra plågor på Öland runt 1770-talet, såsom missväxt, rödsot, krigshot och mobilisering, var missnöjet stort. Under det sena 1700-talet ansåg allmogen att deras barn fick «träla värre än slaverna i Turkiet och

Morerne i Wästindien» med sina dagsverken för Ottenby. Först 1793 medgavs bönderna hel befrielse från underhåll av kungsgården och jaktparken.

Då hade Ottenbys arrendator Adolf von Roxendorff hängts ut offentligt i juridiska tvister med bönderna. Han hade också med statsanslag låtit bygga fyrtornet Långe Jan på sydspetsen år 1784–85. Till fyren, 42 meter hög och 12 meter vid basen, använde man sten från S:t Johannes kapell i Kyrkhamn. Men det är inte säkert att allmogen var lika förtjust i att bli av med en så lukrativ sidoinkomst som skeppsbrotten då utgjorde.

Adolf von Roxendorff är i dag hägkommen för att som kungsgårdens arrendator under 36 år, från 1774 till 1810, ha befrämjat traktens ekonomiska och kulturella utveckling. När fadern och föregående arrendatorn Carl Gustaf von Roxendorff dog 1785, förvandlade sonen kungsgården till en ståtlig herrgårdsanläggning med skyddande park av 236 vilda träd i tredubbla rader där en trädgård anlades med 396 fruktträd.

Tusen nötkreatur kräver rejält tilltagna stallar. Här står kvigor på tillväxt i en ladugård som tidigare var avdelad i sektioner för gårdens stutare.

Nitton år senare, 1804, skulle den nya mangården stå färdig, ritad och planerad av hovintendenten Carl Fredrik Sundvall. Honom har vi även att tacka för Carolina Rediviva i Uppsala samt att ringmuren runt Visby står kvar. En föga smickrande glasveranda från 1880-talet ersattes 1930 av en huvudingång under en av stenkolonner uppbyren altan ritad av Erik Fant.

Kung Gustav v var flitig gäst och jägare på Ottenby. Så länge kungen levde stod 'Gustavs rum' till hans disposition i mangården. Numera står jaktstugan inom hägnet samt ett hus vid kungsgården till förfogande för nuvarande kungens årliga jaktbesök på Ottenby.

Ottenbyskandalen

Kronostuteriet är en annan milstolpe i Ottenby kungsgårds historia. Denna

för kronan ämnade hästavel upprättades av statsmakterna 1831, då hovstallmästare Jacob Wilhelm Beijer utsågs till chef och tillika arrendator av Ottenby kungsgård. Beijers långa tjänstgöring och befrämjande insatser för såväl stuteriets utveckling som kungsgårdens lantbruksförvaltning är omvittnade. Ottenbys hingstar blev mycket lovordade, och mellan 1831 och 1867 såldes cirka 1 000 djur. När kronostuteriet mot slutet av 1800-talet förvandlades till remontdepå för hästar under August Ridderstolpe gick det sämre. Han använde en så kallad ungersk metod där hästarna «gick lösa utan rykt och ans i stallarna», vilka till synes utmärklade och fulla av ohyra levererades till försvaret via Kalmar. Där upptäckte en journalist vanvården, vilken utvecklades till en riksangelägenhet kallad Ottenbyskandalen.

Fågelsträcken drar under vår och höst alltjämt förbi och rastar vid Ölands södra udde. Fågelstationen intill fyrtornet har ringmärkt fåglar sedan 1947. Ornitologerna drar, enligt arrendatorn, lika regelbundet förbi Ottenby kungsgård i 'trefiliga rader'. Kungsgårdens påfågelstopp som delar uppmärksamheten med bortåt 300 vilda arter varnar högljutt vid närgångna besök.

Där tiden smälter samman

Ottenby är den enda återstående av fem kungsgårdar som Gustav Vasa anlade på Öland. De övriga vid Borgholm, Gärdslösa, Horn och Rälla har med tiden skingrats eller överlåtits.

I dag förvaltas kungsgården, som är Ölands största jordbruksföretag, av Statens fastighetsverk och arrenderas sedan 1987 av familjen Wiström. Ottenby har blivit något av en mönsteranläggning men vägen till dagens ansedda mönsterjordbruk har varit lång, krokig och krönt av både framgång och fiaskon. När Britt Wiström en strålände majdag år 2002 visar oss runt och berättar om kungsgården, förefaller historia och nutid smälta samman. Bland nya lusthus och gamla gravsättningar talar vi om folkvandringstid och fiskeläger, munkar och gamla arrendatorer, parker, hus och renoveringar, kungar och allmoge, kor, får och dovhjortar. Kanske finns i detta tidskosmos nyckeln till konsten att förvalta en kungsgård.

Det är tisdagsmorgon efter en strålände pingst och vardagen tar sin början på kungsgården. Klockan är vid pass nio och påfågelstoppen har med tvekan tillåtit oss passera. Delar av familjen Wiström sitter samlad inför arbetsdagen och bjuder på frukost i mangårdens matsal där väggarna pryds av familjeporträtt.

Markerna vid Ottenby har hållits öppna av betesdjur sedan urminnes tider. Det var därför naturligt och även ett önskemål från Fastighetsverket att man skulle fortsätta med djurhållningen och även utöka djurbesättningarna på kungsgården. Det finns i dag 1 000 nötkreatur, varav 300 mjölkkor för ekonomin och 200 dikor, samt 1 000 får på Ottenby. Fastigheten omfattar 1 300 hektar, varav 220 hektar odlingsmark och 860 hektar ängs- och betesmark. Makarna

Till kungsgården hör en mängd olika byggnader. Det första som möter en då man följer gamla landsvägen upp mot gården är mejeriet.

En grupp av Ottenbys 1000 får som håller markerna öppna söker skugga under södra Ölands buskträd.

Gårdens huvudbyggnad är ritad av hovintendenten Carl Fredrik Sundvall och uppförd 1803–04. Den kolonnburna altanen ritad av Erik Fant kom till 1930. De båda flyglarna från 1783–84 har eldhärjats men återupbyggts – den södra efter en brand 1870 och den norra efter en brand 1941.

Wiström kommer från Gärdslösa på Öland där båda vuxit upp på lantbruk med djurbesättningar. Den erfarenheten kom väl till pass när man övertog Ottenby mitt i kalvningen.

– Ottenby var ganska nedgången när vi kom hit, berättar Hans Wiström. Under våra 15 år som arrendatorer har vi investerat 20 miljoner kronor i upprustning av fastigheterna, varav Domänverket och sedermera Statens fastighetsverk bidragit med cirka åtta miljoner kronor.

Ett familjeföretag

Ottenby är statligt byggnadsminne vad gäller mangårdsbyggnader och ladugårdar samt betraktas som nationellt kulturarv vad gäller helheten. Att hålla ihop helheten var viktigt då man för tio år sedan bolagiserade Byggnadsstyrelsen och Domänverket. Om till ex-

empel skogen på en egendom – eller markerna i fallet Ottenby – styckas av, upphör möjligheten för fastigheten att bära sig ekonomiskt. Statens fastighetsverk bildades 1993 med uppdrag att förvalta byggnader, parker och mark som kan räknas till det nationella kulturarvet. Ottenby kungsgård ingår bland de kulturegendomar i statlig ägo som Fastighetsverket förvaltar i samråd med Riksantikvarieämbetet.

Ämbetet har utarbetat skyddsföreskrifter för var och en av fastigheterna. Sådana finns för Ottenby gårdscenter och ekonomibygnader, medan utökade skyddsföreskrifter för Ottenbys skog och mark blir klara under 2003. Ökade kostnader på grund av antikvariska hänsyn bekostas av Fastighetsverket, medan drift och underhåll bekostas av arrendatorn. Alla yttre förändringar av byggnaderna sker i samråd

med Fastighetsverket och Riksantikvarieämbetet. Så kallade sysselsättningsmedel användes för arbetskostnader vid omläggningen av skiffertaken på mangård och flyglar för tre år sedan.

Tillsammans med de fyra barnen driver Hans och Britt Wiström ett familjeföretag med tre gårdar. Två av barnen Wiström arbetar på Ottenby; Katrine som arbetar med familjeföretagets administration och ekonomi och Andreas som bor med sin familj i mangårdens norra flygel och arbetar med driften av kungsgården och i senaste avtalet står med som arrendator. Katrine och Andreas fasas nu in i verksamheten av föräldrarna Hans och Britt för ett generationsskifte. Sonen Johan har tagit över verksamheten med betodling i Gärdslösa och sonen Peter driver gården i Hagby som är Hans Wiströms föräldrahem och där man nu

Några av kungsgårdens arbetarbostäder bakom rader av askar som planterats för att skona bebyggelsen från de pinande vindarna.

Bland lövträden i parken finns lusthuset som Britt Wiström själv ritat. Den runda stensockeln i muren som huset vilar på fanns sedan tidigare.

odlar vete och bönor samt har grisproduktion.

Det behövs inte några ingående studier för att med blotta ögat se eller vid en vistelse känna hur Ottenby kungsgård förvaltas. Till den inre och yttre harmoni som här råder, ligger också Britt Wiströms konstnärliga handlag. Hennes personligt färgade och genomtänkta inredningar syns såväl i gårdens konstgalleri som i mangården.

Ottenby kungsgård och Ölands södra udde är sedan 1970 naturreservat. Dess norra gräns går vid Karl x Gustavs mur och sträcker sig, med undantag för utågor i nordvästra hörnet, över hela södra udden.

Schäferiängarna i öst är med sina 250 hektar Sveriges största ängsytta som fortfarande slås för ettåriga växters fortsatta bestånd. Där växer åtskilliga av öns orkidéer. Ängen gränsar till Ot-

tenby lund där cirka 200 dovhjortar inom vilthägnat trivs i lundens rika lövskogsbestånd. På övriga udden betar kungsgårdens djur.

Vad som händer på och med Ottenby har betydelse för hela Öland, och av allt att döma även för nationen. Att södra Öland hade ett strategiskt läge insåg redan uddens första kolonistörer. Sjöslagen med danskar och ryssar har stått täta utanför udden. Ett sentida historiskt exempel i marginalen är avlyssningsstationen upprättad i Ottenby av engelsmännen 1944–45 med svenska regeringens goda minne. Den riktades mot tyska Peenemünde och tillverkningen av V2-raketer under andra världskriget.

Vid Ottenby förenas elementen och här är Guds gåvor rika. Vid Ölands södra udde utspelar sig inför våra ögon stunder då, som Linné uttryckte det,

man tycker sig «skåda vår Herre på ryggen». Stunder väl värda att bevara.

*Christina Fagerström;
Frilansjournalist*

Generationsskifte. Tillsammans med farfar Hans Wiström får näst-nästa generation perspektiv på världen från traktorhytten.

En ambassad för två öre

Det blev andra gången gillt för fastigheten på Pumpura iela 8 i Riga. Första gången huset erbjöds Sverige som ambassadbyggnad var 1939. Sverige tackade nej. Ett år senare ockuperades Lettland. Efter Lettlands frigörelse fick Sverige en ny chans. Den här gången var priset två öre, så nu blev det affär ...

Nedan. Svenska ambassaden i Riga ligger i kvarter som finns med på Unesco:s lista över världskulturarv. Typiskt för byggnadstiden, 1880-talet, var att husen byggdes en bit in från tomtrånsen. Det gav ljus och bättre gatuhygien.

Pumpura iela 8, där Sveriges Riga-ambassad ligger, är en fin adress. Den ligger i ett område av Riga som bebyggdes av välbeställda köpmän i slutet av 1800-talet. Från floden Daugava och upp till Elizabetes iela bredde ett vackert bostadsområde ut sig, med gott om grönområden och hus som enligt tidens stadsplaneringsstil låg en bit in på tomten. På så sätt skapades ljus och rymd i kvarteren. I dag finns hela området, jämte Gamla stan, med på Unesco:s lista över världens kulturarv.

Det var i det här området den lettiska staten började söka när det i början av 1990-talet stod klart att Sverige behövde en ambassad i Riga. Dittills hade UD efter Lettlands befrielse hankat sig

Den stora salongen i chefsbostaden domineras av en matta stor som en svensk sommarstuga, omkring 60 kvadratmeter. Varma solgula väggar och hallonröda soffor skapar ett rum att umgås och trivas i.

fram med ett tillfälligt viserings- och informationskontor som hanterade de ärenden som balterna tidigare tvingats utträta via S:t Petersburg. Nu var det dags att permanenta Sveriges diplomatiska närvaro i staten Lettland.

På julafton 1992 fick Sverige köpa Pumpura iela 8 för en lettisk rubel – två svenska öre. Å andra sidan skulle renoveringen visa sig kosta 32 miljoner kronor.

Arkitekten Lisbeth Söderhäll vid dåvarande Byggnadsstyrelsen tog sig an renoveringen, som onekligen ställde en del krav.

– Huset är vackert och ligger fint, men det var inte i bästa skick när vi fick överta det, konstaterar hon. Det

stod så att säga med både fötter och huvud i vatten.

Att 'huvudet' var blött berodde på att taket var dåligt, för att inte säga praktiskt taget obefintligt. Regn hade trängt in i väggarna uppifrån och orsakat skador en bra bit ner i muren.

– Från andra hållet pressade vätan på från marken. Riga ligger sankt och har en grundvattennivå mycket nära markytan. I många gamla hus som stått utan underhåll under sovjettiden har vattnet trängt upp i källarplanet.

– Men i vårt hus visade det sig vara värre än så. Vattennivån i krypgrunden var högre än den utanför murarna. Förklaringen var en trasig vattenledning som stod och pumpade in vatten i

husgrunden. Den kan mycket väl ha varit trasig i årtal.

Renoveringen började alltså med en rejäl dränering av hela tomten. Från början var tanken att bara residenset skulle inrymmas i fastigheten, men efterhand började man skissa på möjligheten att även få in kansliet i huset. Det skulle i så fall kräva en tillbyggnad.

– Ett tag var vi inne på att göra en fristående byggnad på gården, berättar Lisbeth Söderhäll. Men den lösning vi till sist fastnade för var att dels bygga till den befintliga huskroppen med en rätt neutral kontorsflygel i två våningar, dels bygga på med en indragen takvåning.

Dryga 30 miljoner är mycket pengar

Matsalen ger associationer till svensk herrgårdsmiljö. Väggarna är ljusduggråblå och möblerna klädda i somrigt blomtyg.

På andra våningen i kanslidelen finns en central hall som bildar träffpunkt bland alla kontor som strålar ut åt olika håll. Oljad parkett på golvet, röda möbler och konst av Lennart Rodhe bidrar till trevnaden.

i de här sammanhangen, så det hann bli några turer i beslutsleden innan Statens fastighetsverk i april 1994 kunde få det slutliga bygguppdraget. Men sedan gick det fort. Bygget inleddes efter semestrarna 1994 och vid lucia året därpå kunde invigningen hållas.

Det var en rejäl ansiktslyftning man kunde visa upp. All puts på huset hade knackats ner och ersatts med ny i en sober gulbeige färg som smälter väl in i den omgivande bebyggelsen. Väggar- na hade fått torka en tid innan de förstärktes med nya material.

– Men det kommer att ta många år innan fukten är helt borta, och till dess får vi finna oss i att det blir fuktfläckar åtminstone i den nedre delen av putsen med jämna mellanrum, konstaterar Lisbeth Söderhäll. Det innebär att vi får fortsätta att laga tills problemet är borta.

Problemet med det raserade taket fick en lösning automatiskt, i och med att man ändå byggde på med en ny våning där ambassadörens privatbostad ligger. Därmed fick taket en helt modern konstruktion. Estetiskt innebär det nya taket ingen större skillnad eftersom man valde att göra takvåningen indragen så att påbyggnaden knappast syns från gatan.

Funktionsmässigt kan man säga att huset 'skivades' horisontellt. Våning ett och två, som utökades med en tvåvånings flygelbyggnad på 640 kvadratmeter, innehåller kansliet och har arbetsplatser för 17 personer. Totalt disponerar kansliet 806 kvadratmeter.

Taket på den nya flygeln bildar en stor härlig terrass i anslutning till residensets matsal.

På andra våningen finns även entrén rill residenset och representationsvåningen som i huvudsak ligger på våning tre, medan den fjärde våningen utgör ambassadörens privata bostad.

Det första – och ofta det enda – som allmänheten får se av ambassaden är den yttre delen av viseringskontoret i gatuplanet. Redan i receptionen förmedlas en känsla av svensk stilen och robust design. Klinkergolvet är schackrutigt med oglaserade, oljade plattor från Höganäs. I väntrummet finns två strama skinnsoffor, vars form har hämtat inspiration från den gamla fällbänken. På andra sidan säkerhetslussen finns av praktiska skäl många centrala

funktionsutrymmen samlade: teknikrum, kopiering och post, vaktmästeri och ett sammanträdesrum. Här finns också ett par mindre kontorsrum samt ett personalrum med pentry.

På nästa våning känns ytorna mer öppna. En centralt belägen hall som breder ut sig direkt då man kommer uppför trappan skapar en naturlig mittpunkt för de många kontorsrum som ligger på plan två. Golvet är oljad parkett och alla väggar är ljusa, men hallens sittgrupp är färgsatt i varmt rött och konsten på väggarna är färgstark svensk konstruktivism.

Även i entrén till representationsvåningen möter besökaren det robust svenska; golvet består av gotländsk kalksten, ett material som går igen i den sparsmakade inredningen i hallen.

Men inne i stora salongen och biblioteket sprakar det till av det sena 1800-talets starka väggfärger. Stora salongen går i solgult och är inredd med hallorröda soffgrupper. Det dominerande inredningsinslaget i salongen är annars den stora mattan på 60 kvadratmeter – ungefär som boytan i en svensk sommarstuga.

Från salongen har man fri sikt in i biblioteket med dess mustigt pistagegröna väggar och lite manligt mörka möblemang, upplättat av bland annat en Josef Frank-klädd fåtölj och en ljus matta framför öppna spisen.

Matsalen förmedlar ett intryck av svensk herrgård, antagligen beroende på att väggarna är ljust duvgråblå och matsalsstolarna klädda i ett tyg som visar vita löv mot blå botten.

Även utomhus har det gjorts en rejäl upprustning. Trädgården var knappt värd namnet när reoveringen påbörjades. I dag vajar ett par späda björkar ovanför en enkel sittgrupp på gården. En liten gräsmatta och en anspråkslös men vacker blomprakt skapar en oas i den stenbebyggda diplomatstaden.

Den verkliga pärlan är dock terrassen som breder ut sig på över 300 kvadratmeter. Ljumma sommarkvällar är det bara att slå upp dörrarna från matsalen och låta mottagningen fortsätta ute på terrassen. Då förutsätter vi att värdfolket har laddat med Djungelolja, för myggplågan i Riga är i klass med den i vårt Norrland.

På gården finns också ett gårdshus som har ersatt ett äldre hus som var i så

Bibliotekets mustigt pistagegröna väggar har hämtat sin inspiration från husets byggnadstid. Interiören lättas upp av den ljusa mattan och det Josef Frank-klädda möblemanget.

I den tidigare vanvårdade trädgården finns nu ett par unga björkar, spirande gräsmattor och en behärskad blomprakt.

Som tak på den nya kontorsflygeln kunde en stor härlig terrass skapas. Den ligger i anslutning till matsalen. Nedanför bortre högra hörnet av terrassen ligger trädgården.

dåligt skick att det inte gick att rädda. I gårdshuset finns tre garage, tekniska utrymmen och förråd.

– Gårdshuset utgör den bästa reserven för utbyggnad, säger Lisbeth Söderhäll. Om kansliet behöver mer utrymme kommer förråden att kunna göras om till kontor.

Pumpura iela 8 byggdes 1883 av den engelskbördige köpmannen Henry Thomas. Handeln var livlig i Riga på den här tiden och många köpmän gjorde sig en rejäl hacka.

– Det var inte ovanligt att de investerade pengarna i hyreshus, berättar professorn i arkitektur, N. N. Krastins. Många av husen i ambassadområdet är typiska fastighetsägarhus. Just detta är ritat av arkitekten Heinrichs Sovs, som själv bodde något kvarter bort i det som i dag är kulturministeriets lokaler.

Stilen betecknar professor Krastins som tidstypiskt eklektisk. Krastins menar att det var en i högsta grad självständig stil, medan vi väl ofta använder

uttrycket för att beskriva en sammansmältning av klassiska stilar. Eller rent av hopplock, om vi är på mer vanvördigt humör. Det var ur eklekticismen som behovet av en helt ny stil växte fram, en som inte tittade i backspegeln utan enbart siktade framåt. Så uppstod art nouveau eller jugend.

Ett par kvarter från svenska ambassaden i Riga ligger en av världens märkvärdigaste samlingar utpräglade jugendhus, Alberta iela. Här uppförde arkitekten Eisenstein, far till den berömde ryske filmskaparen, en hel rad hyresfastigheter i flera våningar som än i dag får vilken jugendbeundrare som helst att falla i trance. Sakta men säkert pågår nu en upprustning av byggnaderna, men även hårt nedslitna är de värda en resa.

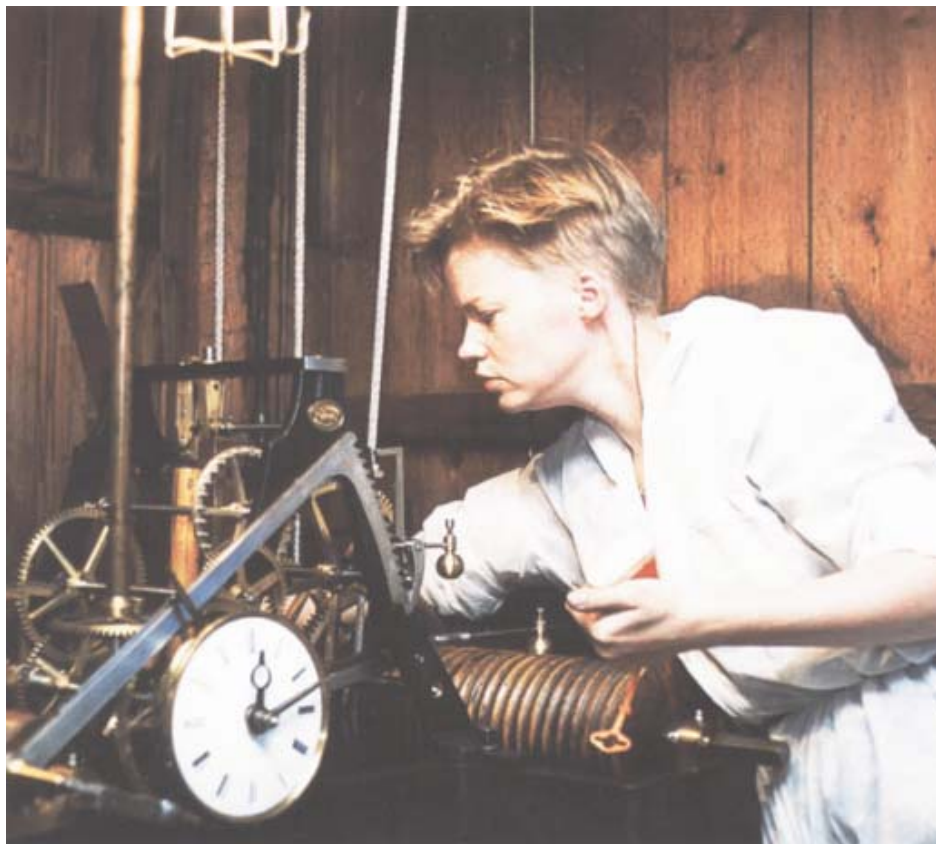
Hur länge Henry Thomas bodde i eller hyrde ut Pumpura iela 8 är inte klart, men 1919 flyttade lettiska Krumin och de hyrde under en period ut lokaler till ett franskt läroverk

På 1930-talet används huset bland annat av amerikanska underrättelsetjänsten CIA. Samma år som andra världskriget bröt ut – 1939 – hade Sverige flaggat för att man behövde en ny ambassadbyggnad i stan. Den lettiska regeringen föreslog Pumpura iela 8, men priset var för högt och Sverige tackade nej. Ett år senare var Lettland ockuperat. Det skulle dröja 55 år innan Sverige på nytt hade en ambassad i Riga.

Rykten gör gällande att Nazityskland utnyttjade huset under kriget, men för vilken verksamhet framgår inte. Efter kriget har fastigheten mestadels använts av Lettiska lärarförbundet. Här har förbundet hållit såväl möten som kultursammankomster, filmvisning och medlemsdanser. När dåvarande Byggnadsstyrelsen tog över fastigheten var den förfallen och användes som bil- och cykelverkstad. ■

*Margareta Jonilsson;
Frilansjournalist*

Att få tiden att gå

Efter Tore Boströms renovering av det gamla urverket från 1863 ser det ut att vara nytillverkat. Tillsammans med urmakaren Anna Bredal ser han till att få det på plats i kanslihusets torn.

På Skeppsholmen i Stockholm går tiden åter sin gilla gång. Tornuret på Östra kanslihuset som stått stilla i många år visar åter rätt tid. Kanslihuset, som ritades av Stockholms örlogsstations arkitekt Victor Ringheim försågs redan vid uppförandet 1863 med ett 'Byggnadsur' på taket. Med sina två urtavlor syntes det över stora delar av

ön och fyllde en viktig funktion i en tid då fickur var ovanliga och armbandsklockor okända. Då det var mörkt lystes urtavlor av glas upp från insidan av öppna gaslågor. Under 1900-talet förlorade tornuret alltmer sin betydelse och under de senaste decennierna fick det sakta förfalla.

Det är ett omaka men samspelt par som nu väckt tornuret ur dess slummer. Anna Bredal är nytexaminerad urmakare och fick sitt gesällbrev för bara ett år sedan. Tore Boström som fyllt 85, har levt ett omväxlande liv som bland mycket annat flygmotormontör, instrumentmakare och konservator. Han har varit konservator åt gamle kungen och än i dag, tjugo år efter pensioneringen fortsätter han att arbeta i sin verkstad på Östasiatiska museet.

Anna, som tycker det är roligare med stora klockor än med små, kryper omkring i det klaustrofobiskt trånga utrymmet under det heta plåttaket och kopplar ihop axlar och hjul till visarna

med urverket nere på vinden. Att man som urmakare var tvungen att bära skyddsoverall och livlina var inget som ingick i utbildningen.

Själva urverket tillverkades 1863 vid Lindroths urmakeri på Drottninggatan och är nu totalrenoverat och ser ut som om det vore nytillverkat. Uret och slagverket drivs av var sitt lod på cirka 75 respektive 140 kilo via vajrar lindade runt svarvade trummor av pockenholz.

Av visarna återstod bara en och en halv timvisare, men Tore har tillverkat nya och minutvisarna har rekonstruerats efter Annas skisser.

Så går åter tiden på Skeppsholmen som den gjort i mer än hundra år – det vill säga under förutsättning att man drar upp loden varannan vecka.

Oscar II:s fort

Landets portvakt i Göteborg

Porten mot Västerhavet – Göta älvs mynning – har sedan medeltiden varit av stort strategiskt värde för det svenska riket. Vasatidens gamla Älvsborg var på sin tid ett av landets starkaste fästen,

några gånger förlorat men köpt tillbaka. Stadsbefästningen med de båda tornen, Kronan och Lejonet, från 1600-talets andra hälft blev ett av norra Europas starkaste försvarsverk.

Befästningen var den svenska stormaktstidens främsta försvarsverk på hemmafronten. I denna fästning ingick också Nya Älvsborgs fästning mitt i inloppet.

När stadsbefästningen år 1806 började jämnas med marken hade den tjänstgjort i drygt 100 år. Efter 200 års tjänst avfördes så också Nya Älvsborgs fästning från rikets fasta försvar år 1869. Redan vid denna tid var fästningen sedan många år för svag för sin uppgift. Konsekvensen blev att Göteborg från 1800-talets mitt saknade fasta försvarsverk. Så kom det att förbli till sekelskiftet 1900.

År 1892 ansåg generalstaben, inte

helt opåkallat, att flottbasen i Göteborg borde skyddas av ett fast försvarsverk. Det ledde till att man 1899 började anlägga Oscar II:s fort på Västerberget på södra sidan av inloppet. Redan samma år välsignades arbetet av biskopen i Göteborg. Fortet konstruerades i enlighet med för tiden gängse svenska principer. Anläggningen sprängdes in i berget. Inne i kärnanläggningen, innanför en djup och bred grav, inrättades utrymmen för besättningen och alla för kanonernas betjäning nödvändiga funktioner. Fortet var i operativt skick år 1907.

Beväpning och skydd

Fortets främsta beväpning blev två stycken 24 cm kanoner M/04 i var sin självsänkande lavett i öppen pjäsgrop. Det var bland de allra grövsta kanoner man hittills installerat i batterier på

*Väldiga kanoner pekar
åter ut mot Vinga och
inseglingen till Göteborg.
Sedan Oscar II:s fort på
Västerberget längst ute vid
Långedrag strukits ur
försvarets rullor har Statens
fastighetsverk inlett ett
arbete med att restaurera
och rekonstruera
försvarsanläggningen så att
den kan öppnas för
allmänheten.*

land. Självsänkningen innebar att kanonen laddades i nedsänkt läge och sedan höjdes ovanför bröstvärnets inför avfyrningen. När skottet gick sänktes röret av rekylens åter i laddningsläge.

Fortet fick också två stycken 15 cm kanoner i pansartorn med kupol samt fyra stycken 57 mm kanoner, också i pansartorn med kupol. För belysning och bländning av fienden försågs fortet i norr och i söder med starka strålkastare. I gravens norra och södra vinklar anlades så kallade kontreskarp-gallerier från vilka man kunde skjuta med kul-sprutor och skrotladdningar i gravens längdriktning, mot här befintliga anfallande styrkor. Redan i ingångstunneln till gravens kunde fienden mötas av kanoneld från en öppning – en embrassyr – i kärnanläggningen.

Vid den norra foten av berget, vid strandkanten, anlades ett batteri med

*Oscar II:s fort har under många år stått
förselat och tillbommat.*

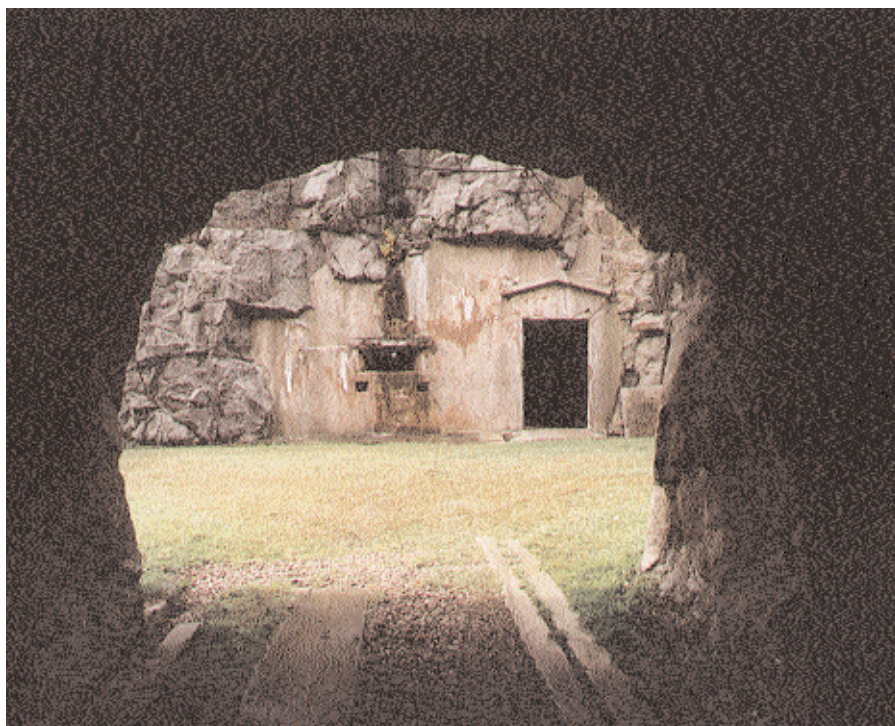
fyra stycken 57 mm kanoner. Batteriet kallas Götiska batteriet efter bidragsgivaren Götiska förbundet.

Inne i kärnanläggningen skapades lokaler med för tiden tryggande berg-täckning. Längst i söder, mittemot ingångstunneln, låg vaktlokalerna med trappor upp till strålkastare, en 57 mm kanon och infanterigången på fortets hjässa. Längs huvudkorridoren, Stora korridoren, låg logement, kök och sanitära utrymmen för manskapet. Längre in låg tekniska utrymmen, sjukavdelning och expeditionslokaler. Längst bort i samma korridor hade underofficerare och officerare sina förläggingsutrymmen med tillhörande köksavdelning. Längs den norra korridoren fanns ytterligare manskapsutrymmen. I anslutning till kanonerna på hjässan låg motsvarande ammunitions- och eldledningsrum nere i berget.

Artilleriets och fortifikationens allt snabbare utveckling under 1900-talet medförde att Oscar II:s fort vid tiden

I vallgravens norra och södra vinklar finns så kallade kontreskarp-gallerier varifrån man kunde skjuta i gravens längdriktning. Galleriet skyddas av ett framförliggande vattenhinder, en så kallad diamantgrav.

Redan i ingångstunneln till graven kunde fienden mötas av kanoneld från en öppning – en embrassy i kärnanläggningen.

för andra världskriget inte längre var ändamålsenligt i positionens fasta försvar. Bortsett från Götiska batteriet avväpnades fortet och övergick till sekundära funktioner, först som förläggning och senare som förråd. Kanonerna var däremot användbara och installerades i nya sammanhang. De grova 24 cm kanonerna lyftes ur sina lavetter och sattes i tornlavetter under pansarskydd i batteri Hjuvik på Hisingen. 15 cm kanonerna flyttades till ett batteri på Styrso längre ut i skärgården, liksom fyra stycken 57 mm kanoner, som bildade ett eget batteri på Stålholmen. Dessa flyttningar av kanonrör utfördes under 1939. Närmare nutid har Oscar II:s fort länge stått outnyttjat och utlämnat åt naturens krafter. Fortet har därför förlorat mycket av sin forna glans men i stället fått en patina som tydliggör den historiska dimensionen.

År 1993 övertog Statens fastighetsverk förvaltningen av fortet från dåvarande Fortifikationsförvaltningen och år 1998 föreslog Riksantikvarieämbetet regeringen att förklara fortet som statligt byggnadsminne. I avvaktan på regeringsbeslutet har hittills endast viss röjning av vegetation samt grovstädning ägt rum. En akut insats var emellertid påtvingad eftersom batteriet Hjuvik med 24 cm kanonerna skulle avvecklas och skrotas. Statens fastighetsverk fattade därför beslut om att återföra kanonrören till Oscar II:s fort, där de nu berikar fortets silhuett, placerade som de är i avfyrningsläge.

Önskvärt är att också 15 cm kanonerna från Styrso kan återföras till fortet i stället för att skrotas. Framtiden för fortets fyra 57 mm kanoner med sina kupoler är i detta avseende beroende av om batteri Stålholmen förklaras som statligt byggnadsminne, i vilket fall de stannar i detta batteri. I annat fall bör en återflyttning av kanonerna med pansarlavetter till ursprungliga platser i fortet tas under övervägande.

Det kommer att krävas ytterligare sanering och städning innan fortet kan öppnas för besökare som då ska kunna uppleva hur fortet var avsett att fungera och under vilka förhållanden besättningen arbetade.

*Kenneth von Kartaschew;
Specialist – militära byggnader*

På besök i en tidskapsel

«Om du vill ha fred, bered dig på krig». Så sa konung Oscar II innan han tryckte på knappen och det första sprängskottet till det som kom att bli Oscar II:s fort, brann av. Året var 1899 och händelsen finns återgiven i ett gult tidningsurklipp.

Drygt 100 år senare går vi längs med den utsprängda gången som leder in i fortet. Vi hukar oss under det nät som

ska förhindra rekryterna på amfibiebataljonen att trilla ned mellan klippavsatserna när de tränar hinderbana. Det har regnat kraftigt och vi får vada fram till öppningen in till fortet. De tre meter höga smidesgrindarna står halvöppna och när vi tittar ned för att se var vi sätter våra fötter ser vi spåren av de markhinder som en gång skulle skydda fortet från landsidan.

Trots att det har gått lång tid sedan fortets storhetstid är mycket sig likt. Gräsmattorna i vallgraven är välklippta och fortets väggar av Bohusgranit skulle lika gärna kunna vara nyhuggna. Sedan hösten 1995 har Fastighetsverkets förvaltare Leif Lindqvist ansvarat för restaureringen av Oscar II:s fort.

– När jag kom in här första gången var vallgraven som en djungel med sex meter höga björkar och vi fick hugga oss fram, minns Leif Lindqvist.

Vi går in i fortet och en fuktig luft slår emot oss. Det tar en stund innan ögonen vänjer sig vid dunklet. Elslingan som löper längs med taket kastar ett

Att spränga ner fästningen i berget gjorde att målytan minskade betydligt. Då flygvapnet och bombflyget utvecklades blev dock de nersprängda gravarna rena dödsfällor.

blått ljus i korridoren. Vi passerar manskapslogementet, tvättrum och underofficersrum. Halvöppna skytteluckor släpper in dagsljus i de annars halvskumma rummen. Lite längre in finns en sjukstuga och ett kök avsett för manskapet med gigantiska järngrytor.

Här bodde som mest 300 personer under fortets storhetstid. Elektriskt ljus och värme kom från ett dieselaggregat. Enligt Leif Lindqvist var det säkert både varmt och ombonat då fortet var bemannat. I dag är det råa klippväggar som omger oss men då var väggarna klädda med gipsplattor. Fukt och avsaknad av underhåll fick plattorna att ge med sig, så när Leif Lindqvist och de fyra personer som han har haft till sin hjälp tog sig in i fortet var deras första uppgift att rensa utrymmen och gångar från nedfallna plattor.

Nu går det återigen att ta sig fram i

de totalt 300 meter långa korridorerna. Vattnet droppar från taket och på sina ställen hänger även stalaktiter. Plötsligt slår en tung doft av fotogen emot oss och mycket riktigt, till vänster i korridoren förvarades fortets förråd av fotogen. I dag är det tomt men lukten dröjer sig kvar.

– Vi har inte velat förändra för mycket. Patinan och den lite råa ytan ska finnas kvar, känslan av att fortet faktiskt har åldrats och levtt sitt eget liv under flera decennier, menar Leif Lindqvist.

Det är lätt att gå vilse i korridorerna, det intygar Leif som en sen fredagskväll under sin första höst plötsligt stod i en becksvart korridor då elslingan längs med taket slocknade. Utsikten att bli hittad först efter helgen fick adrenalinnet att stiga. Men efter en stunds besinning tog han, likt Ariadne, tag i elledningen i taket och kunde snubblande leta sig fram till utgången.

Anledningen att fortet kom till tillhör svensk försvarshistoria. Oscar 11 ville ha en modern fästning med den absolut senaste tekniken. Han ville ha fred och förberedde sig därför för krig.

Efter det första sprängskottet 1899 började arbetet med att spränga bort sten till det som sedan skulle bli vallgraven. Tidigare hade man valt att bygga höga murar av granit, som vid Nya Älvsborgs och Carlstens fästningar, men genom att spränga ned fästningen i berget skulle målytan för fienden minska. Att vallgravar utgjorde riktiga dödsfällor när flyget började fälla bomber är en senare historia.

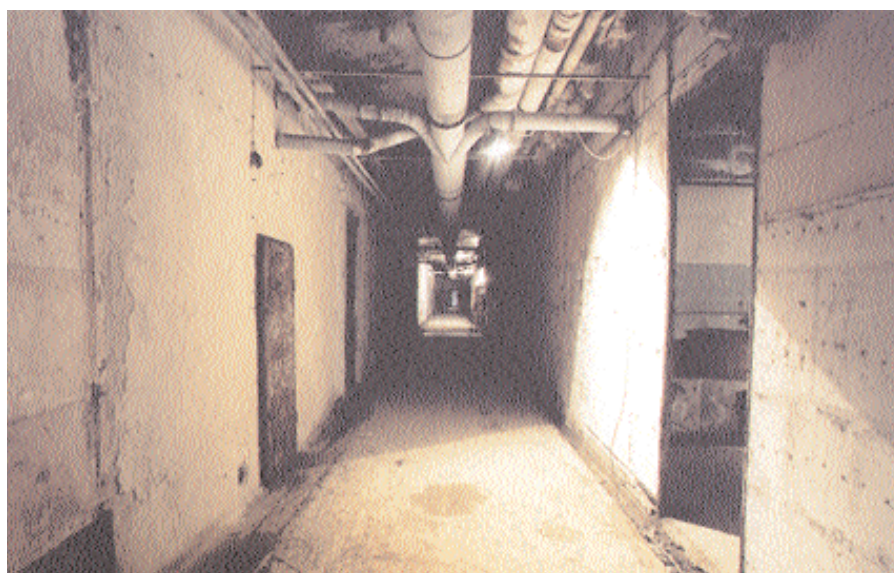
Vi följer gångarna mot västra korridoren och tar oss upp till dagsljuset igen. Uppe på platån står de två gigantiska 24 cm kanonerna. När de beställdes var kanonerna med sina självsänkande lavettage det mest moderna som fanns och idén var genial. Pjäserna syns inte från utsidan av fortet och de som arbetade med laddningen var skyddade bakom vallen. De hade en räckvidd på 20 kilometer. Men redan vid invigningen av fortet 1907 kunde de inte konkurrera med krigsfartygens kanoner.

«ett ganska behagligt jobb»

Fram till första världskriget var fortet bemannat sporadiskt. Men då krigshotet ökade flyttade både manskap och

I fästningens kök lagades mat åt 300 personer på vedspisar och i stora vedeldade kokgrytor.

Genom hela anläggningen löper den långa huvudkorridoren. Sidogångar och trappor leder upp till de olika pjäsplatserna på fortets hjäss.

befäl in i fortet. Som mest ska det ha funnits omkring 300 personer som arbetade och levde i fortets korridorer och uthuggna rum. Efter freden drogs beredskapen ned men även då fortet stod tomt skulle maskiner och kanoner hållas igång.

Sven Lindgren var 18 år då han 1933 första gången kom till Oscar 11:s fort. Tillsammans med en överordnad åkte han en gång i månaden, från militärförläggningen på Nya Varvet strax intill, till fortet för att elda och titta till utrustningen. Fem år senare blev han själv ansvarig för fortets utrustning. Varje dag från klockan 8 på morgonen till 16 på eftermiddagen skötte han kokskaminerna och eldade för att hålla lukten borta.

– Jag minns att det var ett ganska

behagligt jobb. Jag kunde sköta mig själv och på sommaren satt jag här ute och solade mig, säger Sven Lindgren och pekar ut mot de i dag välklippta gräsmattorna.

Det kom aldrig något krig till Sverige och Oscar 11:s fort behövde aldrig användas för att försvara landet. Nu, drygt 100 år efter det första sprängskottet, skulle fortet kunna öppnas för civila besökare, men eftersom fortet ligger på militärt område kan man inte komma in utan att passera vakten på Älvsborgs amfibieregemente. Under nästa år ska den nya entrén till Oscar 11:s fort vara klar och då kan fortet också öppnas för alla som vill se och uppleva ett stycke svensk försvarshistoria. ■

*Elisabeth Nore;
Frilansjournalist*

Patinan och den råa ytan finns kvar och visar att fortet har åldrats och levt sitt eget liv i flera decennier.

Blommotiv med botanisk frihet

TAPETPROJEKTET PÅ SVARTSJÖ

Under snart åtta år har Svartsjö slott genomgått en omfattande invändig och utvändig restaurering. Under våren har en avslutande ytskiktsrestaurering genomförts och slottets mittdel, det ursprungliga rokokoslottet ritat av Carl Hårleman 1734, har försetts med handmålade tapeter som ska ge rummen en mönster-, färg- och materialkaraktär som hör hemma i 1700-talets inredningstradition. Tapeterna, vars motiv och kulörer hämtas från rokokons formvärld, har tillverkats med mycket stora krav på material och konstnärlig och hantverksmässig skicklighet.

Svartsjö slott hade sedan 1890-talet fungerat som fängelse i drygt 75 år och sedan stått tomt och förfallit i mer än 35 år. Inget synligt fanns bevarat av de ursprungliga ytskikten och väggbeklädnaderna. Här fanns en unik möjlighet att utifrån slottets egna förutsättningar ta ett helhetsgrepp på färgsättning och tapeter.

Den restaureringsideologiskt viktiga frågeställningen var hur man skulle gå till väga för att ta fram lämpliga förlagor; skulle man nyskapa eller rekonstruera och i så fall hur? Man kan rekonstruera tapeter genom att utgå från tapetsamlingar som finns på museer eller använda tapeter som finns bevarade på andra slott eller i liknande miljöer

Då man ska återskapa en interiör där inget lämnats kvar som kan ge stöd för en rekonstruktion har man minst två vägar att gå. Antingen kopierar man sådant man vet funnits i liknande miljöer, eller också tar man det djärva språnget att skapa något helt nytt som i stil och anda passar i tiden.

er som förlagor. Ett annat sätt som föreslogs var att helt enkelt använda tidigare gjorda rekonstruktioner, som till exempel tapeter som tagits fram med förlagor från Strömsholms och Mälsåkers slott.

Kopiering och rekonstruktion är inte självklart en säker metod för ett gott slutresultat. Här finns i själva verket utrymme för ett stort mått av egna tolkningar. Oavsett vilka förlagor som används för rekonstruktion så är originalen ofta starkt åldrade och förändrade av dagsljus, sot och smuts. En re-

konstruktion utgår därför ofta från ett påtagligt förändrat objekt som förlorat mycket av sin ursprungliga fräschör och färgrikedom, och där vissa pigment kanske försvunnit helt medan andra ändrat färg.

Till slut bestämde vi oss för att anta utmaningen att både nyskapa tapeter och att rekonstruera. Ett antal tapeter från perioden omkring 1750-talet till och med 1760-talet rekonstruerades, de senare huvudsakligen med förlagor från det närbelägna Drottningholm. De nyskapade tapeterna skulle ha rokokons lätthet och elegans i mönstret.

Det fanns flera röster från byggnadsantikvariskt håll som ansåg att det var helt fel att nykomponera tapeter. Det enda riktiga var att kopiera originaltapeter som finns bevarade i andra liknande miljöer. Som slottsarkitekt hade jag emellertid en avvikande uppfattning. Att fylla ett helt slott med kopior från vitt skilda håll är ingen lockande utmaning när i stället nya och unika värden kan skapas.

Tapetfragment och spår

Arbetet inleddes våren 2001 med en kunskapsfas. Efter genomgång av litteratur och arkivsökning påbörjades en inventering av befintliga tapeter i Nordiska museets och Stockholms stadsmuseums samlingar samt på ett par

Svartsjö slott på Färingsö har återfått sin ljusa 1700-talsfasad med ockrafärgade snickerier. Mot sjösidan har terrassmuren med sitt räcke av smidesjärn återuppstått och nu är även interiören färdigrenoverad.

Tapetmotiven placeras i rummen enligt en mönsterhierarki som utgår från slottets mitt. De rikaste mönstren placeras nära Salon d'Italien och de enklare i rummen längre bort. De senare har en mekanisk mönsterupprepning och är schablonerade eller stämplade med inslag av penselmålning.

Fältindelningen målas först efter att tapeten satts upp på väggen.

slott och herrgårdar. Drottningholms slottsteater har med sin stora samling av 1700-talstapeter använts som en viktig referens. En förundersökning av rummens väggar och en rumsbeskrivning av inventarier och väggbeklädnader utifrån inventarieförteckningar hade vi gjort tidigare under restaureringsarbetet.

Svartsjö slott saknade helt bevarade originaltapeter och under anstaltstiden hade alla väggar cementputsats. Putsen har knackats ned under restaureringen och i alla rum har spår av papperstapeter hittats när originalputsen blev synlig. Spåren består av nubb och hål i putsskiktet utmed bröstlister, taklister och foder. På många ställen har nubben haft kvar pappersfragment och bakom ett par bröstpaneler har några små tapetfragment hittats. Bottenfärg och lite av mönstret på tapetfragmenten har kunnat läsas av.

Ett enda större tapetfragment hittades redan 1976 på vinden, och av det fina mönstret att döma har tapeten troligen suttit nere i slottet. Tapetfragmentet, som inte är större än 30×60 cm, visar en vackert handmålad diagonal blomsterslinga med en röd nejlika som huvudblomma, några mindre

blommar samt ett band- eller spetsmotiv. Mönsterrapport kan avläsas i höjled, däremot saknas mönstret i sidled till hälften.

Vi har på andra ställen hittat ett fåtal exempel på bevarade originaltapeter, där kulörerna är i det närmaste intakta. De enstaka våderna har hittats på väl skyddade lägen dolda i skrubbar och liknande utrymmen på Drottningholm. För rekonstruktionsarbetet har de varit ovärderliga genom att de visar på färgrikedomen och sättet att penselmåla.

Inventarieförteckningar

I inventarieförteckningar från 1766 och in på 1800-talet finns papperstapeter nämnda i de flesta rummen i Härlemanslottet. Merparten av flyglarnas rum hade också papperstapeter.

Några benämningar som används i förteckningarna är antal «våder papperstapeter sittzfaçon», antal «våder papper med ornament» och antal «våder pappers sitz». I ett brev till kungliga husgerådsmästaren Petter Wigman år 1762 nämns att tapeter har utskickats, och följande står att läsa: «en sort med blå blompotter ... dito af en sort med gul boten ehr såsom pelar-

stycken med små blommor och gula musslor, fattas tre våder, de öfriga slaget med blommor kan passas i de sämre rummen, på norra sidan i övervåningen ...».

I samband med att Adolf Fredrik 1766 tilldelas besittningsrätten till Svartsjö slott blir slottet under några år ett kärt tillhåll för den kungliga familjen. Slottet börjar 'graderas upp' och får nu dyrbara inredningar, väggar kläs med sidentapeter och guldlistor, över de öppna spisarna hängs spegeltrym-

Nyskapad tapet med en blomsterstjälk, som varieras genom att spegelvändas och kopplas till nästa våds stjälk och därigenom bilda stigande blomsterslingor.

Det stora tapetsjoket står ihoprullat på en tapetvagn och förs försiktigt ut på väggen och fästs med nubbs utmed taklister och foder.

er. Senare framgår av inventarieförteckningar från åren mellan 1782–1820 att slottet står orört under nära 40 år. Av syneprotokoll kan man också följa ett gradvis förfall.

År 1820 tas ett beslut om att bygga en invalidinrättning i slottet och snart därefter hålls en auktion på Svartsjö där möbler, väggbeklädnader och annat säljs ut. De värdefullaste inventarierna hade några månader tidigare sänts till husgerådskammaren i Stockholm eller Drottningholm.

Böljande diagonalruta är ett rekonstruerat mönster som tagits fram i ett par olika färgställningar. Snedrutor i olika varianter var ett vanligt förekommande mönster.

Vi har funnit en återanvänd, vackert handmålade tapetväd med rosa, gula och blå blommor på Drottningholms slott. Den är horisontellt fastnubbad på väggen under nedersta hyllplanet i en skrubbe.

Rokokons mönster

Rokokon uppstod vid det franska hovet på 1720-talet och var en inrednings- och konsthantverksstil som karaktäriserades av lätthet, elegans och färgrikedom. Rokokon hyllade också det lek-

Utgångspunkten för det nyskapade mönstret är en vacker och sirligt målade nejlika som finns på ett originaltapetfragment, det enda som hittats på Svartsjö.

fulla och bekväma. Stilen introducerades i Sverige av Carl Hårleman. Den spreds över landet genom hans gravyrer och hantverkare som arbetat nära de franska konstnärer som inkallats för inredningen av Stockholms slott på 1730-talet. Viktigt för rokokons spridning i landet var också ett stort antal tapetmakare och tapetryckare som började verka i Stockholm och landsortsstäderna. Som hovstil blev rokokon kortvarig och ersattes av en stramare stil men inom allmogekonsten fick den mycket stor betydelse.

I rokokotapeter var blommotiv, ofta med stor botanisk frihet, ett utmärkande drag. På samma blomstjälk samsas vildtulpaner med nejlikor och andra rara blommor. Blommor och blad är ofta ordnade utefter vertikaler, horisontaler eller diagonaler. Även de till synes mer komplicerade mönstren med slingrande blomrankor bygger ofta på en geometrisk enkel konstruktion, ofta en snedruta med varierande grad av öppenhet.

Mönster till papperstapeter har ofta textila förebilder och särskilt sidentapeternas dekorationer har verkat inspirerande och satt sina spår bland tapetmönstren. De mönster som används

kan inordnas efter de tre huvudgrupper som rokokomönster brukar indelas i: 1) kraftigt slingrande blomranka med lodrät huvudriktning, ofta samkomponerad med en ringlande spetsbård, 2) sneda rutmönster i ett otal varianter och 3) blommor och blombuketter strödda över ytan.

De mönster som rekonstruerats kommer från Drottningholm – både teatern och slottet. En rekonstruerad

tapet hämtar sin förlaga från Nordiska museets samling och har ett böljande snedrutmönster. Tapeten har tagits fram i några olika färgställningar. Det enda egentliga tapetfragment som hittats på Svartsjö har inkomponerats i ett nytt tapetmönster. De tapeter som nyskapats har gjorts unika, det vill säga de förekommer bara en gång. Ett par rum ombyggda under 1770-talet har målats med en stramare fältindelning,

Tapetmotiven placeras i rummen enligt en mönsterhierarki utgående från slottets mittaxel genom Salon d'Italien. De finaste mönstren, det vill säga de rikaste, återfinns i rum närmast Salon d'Italien och de enklare mönstren i rum innanför de finare.

För att kunna bedöma tapeternas rumsliga verkan har förlagor fotograferats digitalt och med hjälp av dator lagts in i foton av de aktuella rummen.

Mönstren har ordnats i en hierarki med polykroma och rikare mönster närmast slottets mittaxel. Bilden visar ett nyskapat rokokomönster på ockragul botten med strödda blommor som vildtulpan, nejlika och magnolia.

Genom att 'tapetsera' rummen digitalt har mönstrets utvecklingsmöjligheter kunnat ses och bedömas och genom att fotografera i filsamband har vi också kunnat se tapeter i förhållande till varandra.

Kulörer och måleri

En viktig utgångspunkt har varit rokokoinredningarnas starka färgprakt. Tapeterna målades med rena pigment som inte blandades: parisablått, verona grönjörd, ockra, neapelgult och krapplack.

Att hitta rätt pigment kan stundtals vara svårt då de varierar mycket i kulör från fabrikat till fabrikat. För strykning av tapeternas bottenfärg används de för 1700-talet vanligaste kulörerna parisablått och gråvitt. Att måla så färgrika tapeter kändes till en början ovant för dekormålarna, och de ville tona ned färgerna och patinera genom att bleka eller 'smutsa' kulörerna.

Mönstren har huvudsakligen handmålats och för enklare snedrutemönster med en mekanisk mönsterupprepning har schablonering och fri målning med pensel tillämpats.

Det gäller att målningen utförs ledigt och på ett 'schwungfullt' sätt utan minsta tvekan. Penseldraget tillåts att synas genom sin först tjocka pensellinje som sedan successivt tunnas ut vartefter färgen tar slut.

Ofta glöms den konstnärliga dimensionen bort i restaureringssammanhang. Det talas mycket om material, metoder och hantverk men föga om medverkan av konstnärer och hur konstnärlig kvalitet ska tillgodoses i restaureringsprojekt.

I tapetprojektet var det givet att anlita en konstnär för att utveckla och pröva nya mönsteridéer. Arkitekt, konstnär och hantverkare har genom tiderna alltid arbetat tillsammans på slott och herrgårdar.

Tapettillverkning

Produktionsfasen bestod huvudsakligen av två delar som utfördes av tapetsereare/tapetmakare respektive dekormålare. I god tid innan tapettillverkningen påbörjades beställdes handgjort papper av linnelump i ark om 53×63 cm. Tapetvåder tillverkades av pappersark, där arken limmades ihop med animaliskt lim till våder. Därefter ströks

I rummet närmast ovala förstugan har Hårlemans fasta rokokoinredning rekonstruerats med bland annat blinddörrar och öppen spis. Väggarna har klänts med en polykrom nyskapad rokokotapet, med slingrande blomranka samkomponerad med en ockrafärgad vertikal.

de med en bottenmålning av limfärg.

Provark har målats upp för synpunkter om utförande, kulörer och pigment, därefter provhängts. En sista mindre korrigerings kan göras senare när tapeterna sitter på plats.

Efter dekormålningen fick tapetseraren tillbaka våderna och sydde ihop dem till lämpliga väggfält eller sjok för att sedan spika upp fältet med nubbt med taklist och foder. Originaltapeterna var nubbad direkt i putsen men i dag spikas de upp på spiklister vid väggarna då putsen är skör av ålder. Tapetseraren tar hjälp av lod och det egna ögat för att ta upp skevheter.

Svartsjö tapetprojekt är ett unikt projekt. Tapettillverkning och handmålning av blommiga tapeter är arbeten som inte utförts i Sverige på mycket lång tid. Ett nära samarbete mellan alla inblandade parter och stort intresse har behövts och funnits hos de medverkande. Ett starkt stöd från beställaren var en grundförutsättning. Att uppnå samma höga kvalitet i mönsterskapande, färgsättning och utförande som hos originaltapeter från 1700-talet är en svår uppgift men inte helt omöjlig. Det krävs blick, engagemang och mod. ■

*Helena Tallius Myhrman;
Slottsarkitekt för Svartsjö slott*

SVARTSJÖ SLOTS TAPETPROJEKT 2002

Beställare Statens fastighetsverk genom förvaltare Rolf Karlsson, Anders Zander, Marie Edman Franzén.

Förundersökning, tapethandling, konstnärlig ledare Helena Tallius Myhrman, Tallius Myhrman Arkitekter AB.

Tapetmönsterkonstruktion och rekonstruktion av tapetmönster konstnär Pi Eriksson och arkitekt Helena Tallius Myhrman.

Papper Sanny Mattson, Handpappersbruket.

Generalentreprenör Per Smeds och Karl-Erik Smeds, Rosersbergs Byggnads AB.

Målerientreprenör Linoljemålarna i Sigtuna AB genom Thomsens Måleri.

Målning och tapetsering Anne-Marie Thomsen och Nils Thomsen.

Dekormåleri, team 1 Christina Thörnblom, Ateljé Christina Thörnblom AB och Lennart Tjernberg, Lennart Tjernberg Restaurerings- och Byggnadsmåleri.

Dekormåleri, team 2 Hanna Säfström och Sara Lundell, Karla Dekorationsmåleri.

MED MINNEN FRÅN FORNSTORA DAR

Min ungdoms Kalmar

Flera av den sena vikingatidens och den tidiga medeltidens svenska städer anlades vid vatten. I en tid då vägnätet till lands var outvecklat tog man sig med fördel fram till sjöss. Vattnet skilde inte åt, det förband. Till de här städerna hör Birka, Sigtuna och Visby. Hit hör också Kalmar, som växte upp vid den viktiga handelsleden Kalmarsund.

Första gången Kalmar nämns i historien är just i samband med Kalmarsund. På en runsten i Södermanland från 1000-talet talas om en man som dräpts vid 'Kalmarnasundum'. Men bebyggelsen vid Kalmar är mycket äldre – det framgår av en rad gravar från järnåldern.

Under medeltiden blev Kalmar en av Sveriges mest betydelsefulla städer. Tjära och timmer som kom från skogarna i Småland hörde till det som exporterades från staden. Öl, vin och framför allt salt var importvaror. De första handelsmännen i staden var – liksom i Visby – tyskar, även om Kalmar inte tillhörde Hansan.

Den första befästningsanläggningen var en så kallad kastal, ett rundtorn som det fortfarande finns rester kvar av i det nuvarande slottet. Tillsammans med befästa kyrkor i omnejden utgjorde kastalen skydd och försvar mot yttre fiender. Senare under medeltiden byggdes försvarsverket ut till ett slott med det stora, kvadratiska Kuretornet i centrum.

Kalmar var inte bara en viktig handelsstad under medeltiden. Den var

Kalmar med sin vasaborg var en gång en av Nordens viktigaste städer och är en del av vårt kulturarv. Historikern och journalisten Hans Villius återvänder till sin barndomsstad och berättar om dess historia och om sin egen uppväxt och sina minnen från 1930-talets Kalmar.

också en politisk knutpunkt där beslut fattades vid olika möten. Det mest kända är förstås mötet i juni 1397 – Kalmarunionen – då Sverige, Danmark och Norge förenades i union och Erik av Pommern kröntes till kung i alla de tre rikena. Kalmarunionen kom att bestå medeltiden ut, låt vara med många sönderslitande stridigheter.

Även under vasatiden kom Kalmar att behålla sin betydelsefulla roll, framför allt som rikets södra gränsfästning mot Danmark. Det var under Gustav Vasas tid som slottet fick de fyra stora rundtornen, postejerna, så karakteristiska för den tidens borgar i Sverige.

Gustav Vasa, den hårdføre riksbyggaren, såg mest till nyttan. Det var först under sönerna, Erik XIV och Johan III, som prakten och flärden kom in i bilden. Det var så salarna och gemakerna

fick sin renässansinredning och den vackra brunnen på inre borggården uppfördes.

Den nya staden

Åren 1611–13 då Kalmarkriget rasade var en olycklig tid för staden. Inte nog med att slottet måste överlätas till danskarna; staden, belägen väster om fästningen, härjades svårt av fienden.

Året 1647 blev ett nytt oår, då ödelades staden av brand. Beslut fattades att flytta staden till en ö strax norr om slottet, Kvarnholmen. Den nya staden byggdes upp med ett rätvinkligt gatunät, helt olikt den gamla stadens slingrande gator och gränder.

I den nya staden uppfördes många vackra byggnadsverk i barockstil, men i realiteten var Kalmars storhetstid nu till ända. Det berodde i första hand på freden i Roskilde 1658, då bland annat Blekinge tillföll Sverige. Det betydde att Kalmar förlorade sin roll som utpost mot det danska riket på samma sätt som Kristianopol, det medeltida Avaskär, miste sin roll som dansk utpost mot Sverige.

Med tiden förföll slottet allt mer. Det användes en tid som kronobränneri och spannmålmagasin, ja till och med som fängelse. Det var först långt in på 1800-talet som det restaurerades och då försågs med de tornhuvar som ger det dess nuvarande profil.

Med tiden blev Kalmar en svensk landsortsstad som många andra, ligande en smula vid sidan om allfarvä-

Så här ser jag ut på gamla dar på väg mot 80 år. Annars känns jag mera igen på rösten än på utseendet säger folk.

Sextonhundratalets kanoner står uppställda på slottets västra och södra vall. I bakgrunden det medeltida Kuretornet kring vilket slottet byggdes upp.

Detalj från dekoren i kung Eriks gemak. Erik XIV vistades som hertig ofta på Kalmar slott och lät utsmycka det i renässansstil.

garna. Ännu på 1940-talet tog det fem timmar att resa med tåg från Kalmar till Nässjö ett stycke längre upp i norra Småland. Landsvägen norrut gick på slingrande grusvägar genom de små byarna längs kusten. I dag har förbindelserna förbättrats väsentligt. Inte minst har flyget och Ölandsbron betytt mycket. Kalmar har blivit en populär turiststad och befolkningen har nära nog fördubblats under de senaste 50 åren. Men medeltidens och vasatidens storhet kommer Kalmar aldrig mer att uppleva.

I min ungdoms Kalmar

När jag växte upp i Kalmar för nu många år sedan var svallvågorna efter 1800-talets nationalism fortfarande

märkbara. Den 6 november 1932 skulle 300-årsminnet av Gustav 11 Adolfs död högtidlighållas. Lärare och elever tågade med fanborg och musikkår i spetsen till slottet. Jag var nio år och för ung för att tåga med, men jag gick till borggården och lyssnade på talet om hjältekonungen, och Carl Snoilskys dikt Lützen. Mina ögon tårades vid raderna om det tragiska slutet:

I famnen på Pappenheims mörka tropp
hann ingen den vacklande följa.

Det gula kyllret slöks ensamt opp
av järnmännens rasslande bölja.

Det hörde till att man skulle spotta på en maskaron i sten som fanns på sidan av en trappa på borggården. Den ansågs föreställa Krister Some som 1611

överlämnat slottet till danskarna utan strid. Det skulle dröja tio år innan jag förstod att lämpa den nationalistiska bråten över bord. Jag hade börjat läsa historia vid universitetet och fått veta att Krister Some av brist på ammunition måst kapitulera; mot slutet hade försvararna värjt sig med stenar uppgrävda från borggården. Dessutom föreställde maskaronen förmodligen någon helt annan. Dubbel anledning således att inte spotta!

Planicka, Setsda och Guajngoses

En nioårings tankar upptogs annars sällan av Sveriges förflutna, ärorikt eller inte, det handlade mest om något så konkret som fotboll. Det var en höjd-

Vy över Kalmar från helikopter. I förgrunden ligger slottet och bakom syns Kvarnholmen dit den gamla staden flyttades på 1600-talet. Längst bort Ölandsbron, som förbinder Öland med fastlandet. I min ungdom fanns bara båtförbindelse, och varje resa var något av ett äventyr.

punkt när man efter skolvslutningen fick pengar till en ny fotboll. Den inhandlades i Castegrens sportaffär på Larmgatan. Castegren var back i Kalmar FF och naturligtvis en idol för många av oss pojkar. Vilken lycka att känna doften av det nya, blanka lädret och studsa bollen mot stenläggningen på trottoaren på vägen hem!

Min två år äldre bror och jag satte ihop ett världslag som skulle spela mot Mars, och Mars skulle aldrig haft en chans – vårt lag skulle säkert ha vunnit med minst 7-0. Självskrivnen målvakt var tjecken Planicka, lika självskrivnen vänster var österrikaren Sindelar. Laguppställningen från mål till högerytter med nioåringens uttal av främmande egennamn: Planicka, Setsda, Guajngo-

ses, Wagner, Sepan, Kopping, Guajta, Irraragori, Sindelar, Bastin, Brook.

Jag hörde nog till de mer välartade eleverna i skolan men under tonåren i mitten av 30-talet blev det en del pojkestreck. Vi smugglade cigaretter från båtar i hamnen, smygrökte i Stadsparken, plockade ner skyltar eller vände dem fel. En gång lyfte vi ner den förgyllda hjorten ovanför apoteket, lade den framför ingången och repade gräs till den, så att den hade något att äta.

«Sanningen skall göra eder fria»

Så småningom, 1941, blev det studentexamen. Jag tillhörde den första kullen som utexaminerades från det nya läroverket – uppfört efter ritningar av Rag-

nar Östberg – det som i dag heter Stagneliusskolan. Jag skulle upp i muntan som det hette, i historia. Jag läste på om 30-åriga kriget och hade turen att få frågor just på det. Jag kunde beskriva slaguppställningen vid slaget vid Wittstock 1636 och räkna upp vad Sverige fick i Westfaliska freden: Vorpommern, ett stycke av Hinterpommern, öarna Rügen, Usedom och Wolin, biskopsdömena Bremen och Verden, staden Wismar med dess område samt fem miljoner riksdaler specie åt sina trupper. Vad riksdaler specie innebar hade jag inte en aning om, men rabbla det kunde jag.

Sedan kastades de gamla skolmössorna med jubelrop ut från det öppna fönstret ovanför devisen «Sanningen

Huvudingången till Kalmar högre allmänna läroverk, Stagneliusskolan som det heter i dag. Byggnaden är uppförd efter ritningar av Ragnar Östberg. Kalmariter påstår att Östberg tränade sig på Stockholms stadshus innan han ritade skolan.

Maskaron i sten på slottets inre borggård. Den påstods felaktigt föreställa Krister Some som 1611 uppgav slottet till danskarna.

I Kalmar finns flera praktfulla byggnadsverk från stormaktstiden. Vid Stortorget ligger domkyrkan och rådhuset och bara några kvarter därifrån den vackra porten Kavaljeren som öppnar sig mot hamnen.

skall göra eder fria». Efter tåget genom staden följde det obligatoriska hissandet på Larmtorget vid Vasabrunnen. Då som nu var uppfinningsrikedomen stor när det gällde transportmedel för hemfärden. Jag skulle som i sagan fara på en flygande matta. Men man glömde att stötta upp mattan med något hårt underlag så jag försvann i en djup grop, helt osynlig för alla som stod längs färdvägen.

Examenstörst

Till studenten hörde naturligtvis fester. Jag minns en, eller rättare sagt efterspelet till en sådan. Rektor Hjalmar Nilsson bodde med hustru och tre söner i en villa i stadsdelen Ängö. I undervåningen bodde deras två mostrar, Signe och Elin Karlsson. Signe Karlsson minns jag särskilt för hennes smält genialiska bröllopstelegram som löd: Signe brud, signe brudgum, Signe Karlsson.

På den här tiden fanns ännu brattsystemet kvar som gav kvinnor en månatlig ranson av alkohol som var långt mindre än männens cirka två liter. Det bekom inte mostrarna något eftersom de inte nyttjade starkt. Men ransonen skulle givetvis tas ut, det var en demokratisk rättighet.

På somrarna flyttade föräldrarna och mostrarna ut till sommarstugor på

Öland. Läget var idealiskt för en fest. När sedan sommaren närmade sig sitt slut och man flyttade tillbaka till staden hördes en dag en röst från undervåningen:

- Jan!
- Ja, moster Elin.
- Har du varit i vårt spritskåp?
- Ja, moster Elin förstår, vi hade en fest, och då lånade vi lite.
- Konstpaus. Sedan:
- Men sex liter, Jan!

Efter alla de år som gått sedan jag var bosatt i Kalmar är jag förvånad över hur mycket av det gamla som finns kvar. Inte bara självklarheter som slottet, Kavaljeren, den vackra porten i resterna av den gamla stadsmuren, Rådhuset – båda från slutet av 1600-talet – och domkyrkan byggd av Nikodemus Tessin d. ä. Det var här på Stortorget en buss en gång stannade med Duke Ellingtons orkester på besök. En av medlemmarna klev ur, tittade på kyrkan och frågade förvirrad: Is this Vienna?

Också mycket annat har pietetsfullt bevarats även om också Kalmar har drabbats av den byggnadsstil från 1960-talet som elakt döpts till Domuskartonger eller tårkartonger.

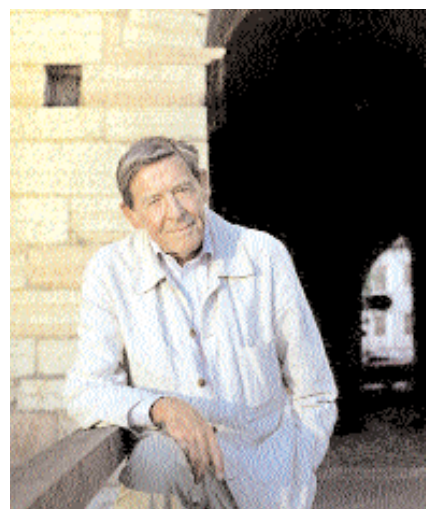
Det är klart att om en gammal kalmarit talar varmt om sin stad så ligger det nära till hands att kalla honom lo-

kalpatriot. Men även den som ser med mera oförvillad blick är nog beredd att medge att Kalmar hör till Sveriges alla vackraste städer. ■

*Hans Villius;
Historiker och journalist,
född i Kalmar 1923.*

Fil. dr och docent i historia i Lund 1951.

Hans Villius fick – tillsammans med kollegan Olle Häger – professors namn 1996 som erkännande för en rad uppmärksammade tv-program. Stora Journalistpriset 1986, Publicistklubbens pris Guld-pennan 1991 och Kalmar kommuns kulturpris 2000.

Bakom mig Västerport, en del av den gamla stadsmuren. Porten byggdes i trubbig vinkel för att hindra fiendens skott att tränga in rakt genom porten.

Vasabrunnen på Larmtorget. Gustav Eriksson Vasa landsteg 1520 vid Stensö söder om Kalmar efter att ha flytt från fångenskapen i Danmark. Brunnen invigdes 1926 av Gustav v.

En uppländsk törnrosa

Arbetet med att försiktigt lyfta fram och bevara den magnifika miljön i och kring Salsta slott fortgår för fullt. Parallellt med ett långsiktigt planeringsarbete som bland annat inkluderar viktiga värde- och målbeskrivningar, genomförs nu många mer konkreta åtgärder.

Under förvåren har ett av Sveriges mer oansenliga statliga byggnadsminnen rustats upp. Den gamla vedboden vid Salsta slott byggdes vid förra sekelskiftet då kakelugnarna ännu slukade flera kubikmeter ved i veckan. Den består av ett hopplock av många äldre byggnadsdelar och är ett av de få kvarvarande exemplen på den en gång rika flora av ekonomibygnader som kantade dubbelallén upp mot slottet. Vedboden var mycket förfallen men har nu återställt. Så mycket som möjligt av originalet har sparats för att husets karaktär och charm inte ska gå förlorad. Stomme, panel, fotbrädor, dörrar och fönster har ilagats med nytt virke där rötskadorna har gått för långt.

Takets underlagspärt har kompletterats med ny och tegelpannorna, som har den för Salsta tegelbruk karakteristiska gulaktiga färgen, har kunnat återanvändas. Flera uttjanta pannor har dock fått ersättas av annat begagnat

tegel. Ett enkelt men säreget uthus får på så sätt fortsätta att representera denna för slottet en gång vitala funktion.

Arbetena med att konservera Salstas delvis unika och högintressanta interiörer har återupptagits och kommer att pågå under hösten. Först på tur står Riddarsalen med sin gyllenlädertapet från sent

Vedboden var i mycket dåligt skick. De ljusa partierna är ilagningar.

1600-tal. Den plockas ner i delar, rätas ut och görs ren. Sprickor skarvas med tyg i samma färg som gyllenlädret, innan tapeten åter sätts på plats. Då man tog ner tapeten kunde man se att det inte var första gången den lagats. Det tunna lädret var omplåstrat med alla möjliga material och metoder, alltifrån gamla rullgardinsbitar och kontaktlim till mer antikvariskt försvarbara tillvägagångssätt.

Bilder nedan. Riddarsalens gyllenlädertapet plockas ner och rengörs. Sprickor lagas med tyg färgat i samma grundton som tapeten.

Drottning-skär

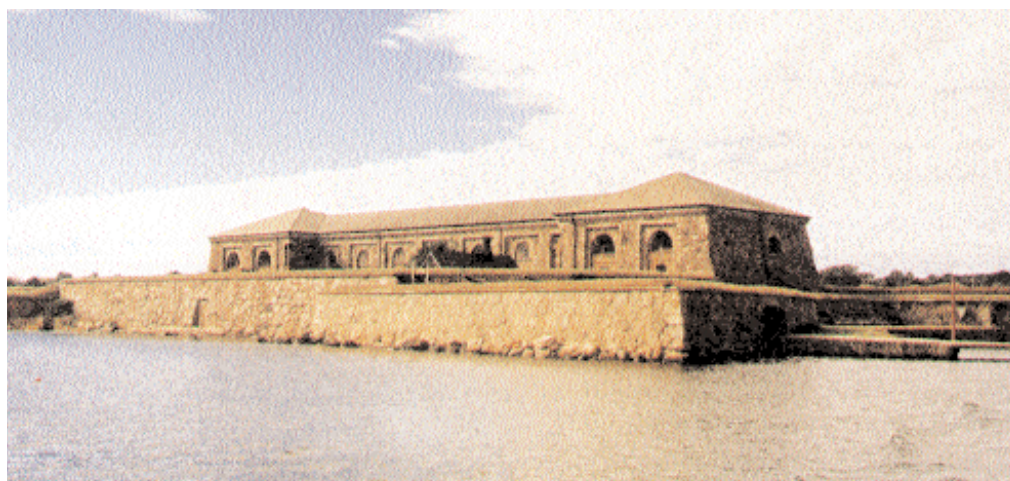
Under hösten 2002 uppförs en servicebyggnad vid Drottning-skärs kastell. Den ska innehålla utrymmen för driftpersonalen, ett soprum med källsortering samt ett förråd och läggs i anslutning till parkeringen.

Skiffertaket på donjonen kommer att läggas om under nästa år. Skiffret är i gott skick

men spikarna som håller plattorna på plats måste bytas ut för att undvika att stormarna tar plattorna med sig.

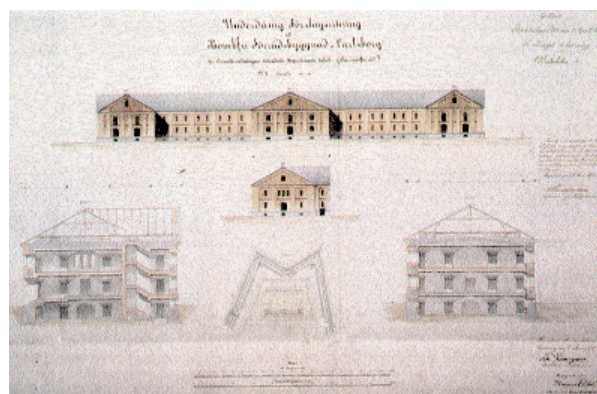
Under nästa år planeras också en ny förbindelse till kastellet. En rekonstruktion av en träbro är tänkt att ansluta från landsidan centralt mot kastellet och ersätta dagens förbindelse.

Uttjänta fartyg sänktes för att bilda underlag till en bro.

I stället för korv i Karlsborg

Det gamla proviantmagasinet vid Karlsborgs fästning byggs om för FORGUS (Försvarets organisation för underhåll och service). Byggnaden som består av källare, två magasinplan och vind kommer efter ombyggnaden att rymma arkiv och cirka 80 kontorsarbetsplatser. Proviandmagasinet byggdes på 1870-talet som militärt förråd. I källaren saltades fläsk och på de två våningsplanen förvarades torrlivsmedel. Här förekom även en viss tillverkning av vacuumförpackat livsmedel. Mellan 1970 och slutet av

1990-talet var byggnaden persedelförråd för militären. FORGUS kommer att kunna flytta in i de nya kontorslokalerna under hösten.

Ritning till bombfritt proviantmagasin av Hampus Elliot 1872.

Vasas lillasyster

Ett vrak från mitten av 1600-talet påträffades i samband med kajarbeten på Kastellholmen i början av sommaren. Vraket som grävts ut av Stads-museets arkeologer visade sig vara ett relativt litet fartyg, omkring 20 meter långt och byggt i furu. Dess läge tyder på att det avsiktligt sänkts som en del av fundamentet till den långa bro som tidigare förband Kastellholmen med Skeppsholmens sydvästra udde.

Arbetet med att renovera kajläggningarna runt de båda öarna har pågått under flera år. I samband med att kajerna längs Kastellholmens västra och södra sida nu ställs i ordning kommer även tolv skadade lindar att ersättas med nya träd. Felaktiga beskärningar, påkörnings-skador samt komprimering av marken har påverkat träden negativt under flera decennier.

POSTTIDNING B

Returadress: Box 2263, 103 16 Stockholm

Ny ambassad centralt i Washington

I dag hyr Utrikesdepartementet förhållandevis anonyma lokaler i Washington på 1501 M Street. Då hyreskontraktet snart går ut fick Fastighetsverket i våras i uppdrag av Utrikesdepartementet att börja söka efter en lämplig tomt för nybyggnation.

En delegation från Fastighetsverket och Utrikesdepartementet besökte i april fem tänkbara tomter. Valet föll på en tomt i stadsdelen Georgetown, som enligt delegationen har det bästa läget, placerad på ett näs i ett välbesökt område mellan Potomacfloden och Rock Creek.

Tomten ska enligt planerna bebyggas med två friliggande huskroppar. Det nya ambassadkansliet kommer att ligga i den södra byggnaden och ha direkt kontakt med floden, parkstråket längs Rock Creek och strandpromenaden vid Washington Harbour.

Byggnaden uppförs i fem våningar, och den svenska ambassaden är planerad att inrymmas i de tre nedersta. De

två översta våningarna disponeras för bostäder med separat entré. Publika delar som utställningslokaler och café kan ha direkt entré mot söder och mot parksidan i öster. Hälften av den stora takterrassen med utsikt över floden och parkområdet får exklusivt disponeras av ambassaden för olika evenemang.

Verket har träffat en överenskommelse med den lokala exploitören som innebär att byggnaden får utformas genom en svensk arkitekttävling trots att

Fastighetsverket bara hyr en del av den. När byggnaden står färdig har Fastighetsverket möjlighet att köpa lokalerna till ett förutbestämt pris. Avtalet innebär att Fastighetsverket tecknar ett hyreskontrakt för 20 år på 3 700 kvadratmeter som hyrs ut till Utrikesdepartementet allt efter behov. Resten hyrs ut till andra intressenter med svensk anknytning. Utrikesdepartementet har valt att behålla det gamla residenset vid Nebraska Avenue. En del av den stora residenstomten kommer dock att säljas för att delfinansiera det nya projektet.

Prenumerera på SFV KulturVärden

Mot en expeditions- och portoavgift på 200 kronor får du fyra nummer av SFV KulturVärden.

Ring 08-696 70 00 och beställ din prenumeration.